

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÁRCZI GUSZTÁV GYÓGYPEDAGÓGIAI KAR
1097 BUDAPEST, ECSERI ÚT 3.

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZAT

Keresd a pályát!

Sajátos nevelési igényű fiatalok pályaválasztási előkészületei: fókuszban a tananyag

2014. október

Témavezető: dr. Szekeres Ágota
adjunktus

Készítette: Zentai-Fehér Anita
4. évf. hallgató, tanulásban akadályozottak
pedagógiája – pszichopedagógia szakirány

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	4
1.1. A kutatás eredete.....	4
1.2. A kutatás célja.....	4
1.3. A téma aktualitása.....	4
1.3.1. Az „Európa 2020” stratégia.....	5
1.3.2. A fenntarthatóságról röviden, az emberi erőforrás fontossága	6
2. Van-e fogalmunk róla?	7
2.1. Pályaorientáció, pályaválasztás.....	8
2.2. Sajátos nevelési igény	8
2.3. Tananyag	9
3. A tényleges pályaválasztásig vezető göröngyös út.....	10
3.1. A diákok pályaválasztási előkészületeinek legfontosabb résztvevői.....	11
3.1.1. A fiatalok szerepe a pályaorientációs tevékenységben.....	11
3.1.2. A szülők szerepe a pályaorientációs tevékenységben	12
3.1.3. Az iskola szerepe a pályaorientációs tevékenységben	13
3.1.4. A pályatanácsadás, pályaválasztási tanácsadás szerepe a pályaorientációs tevékenységben.....	14
3.1.5. A gazdaság résztvevőinek szerepe a pályaorientációs tevékenységben	14
4. Kezdeményezések hazánkban	15
5. A kutatás előzményei, metodikája, résztvevők.....	16
5.1. Hipotézisek.....	16
5.2. A kutatást megelőző munkálatok, adatfelvétel, problémák.....	17
5.3. Áttekintés	19
5.4. Kvalitatív adatfelvétel - interjúk	20
5.4.1. Résztvevők	20
5.4.2. Az adatfelvétel eszközei.....	20
5.5. Kvantitatív adatfelvétel - kérdőív.....	21
5.5.1. Résztvevők	21
5.5.2. Az adatfelvétel eszköze	22
6. A kutatás eredményei	23
6.1. A sajátos nevelési igényű diákok pályaválasztási előkészületei, pedagógusaik szemszögéből	23
6.1.1. A sajátos nevelési igényű diákok pályaválasztásáról általában.....	23
6.1.2. A rendelkezésre álló tananyagok, taneszközök, jó gyakorlatok az iskolában	27

6.2. A sajátos nevelési igényű diákok pályaválasztási előkészületei, saját elképzeléseik, tapasztalataik alapján	29
6.3. A kérdőívek eredményei	30
6.3.1. Iskolai feltételek, lehetőségek, jelen állapot.....	31
6.3.2. A pályaválasztási előkészületek során használt tananyagok, és azok értékelése	35
7. Összegzés	41
8. Irodalomjegyzék.....	42
9. Ábrajegyzék	45

1. Bevezetés

„Nem engedhető meg, hogy a társadalom egy része leszakadjon, s így képességeik elveszenek a társadalom számára.” (Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia (2013))

Jelen dolgozatban egy nagy és jelentős kutatás kezdő munkafázisának első eredményeit ismertetem. A kutatás egy kialakulóban lévő, de még hiányosságokkal küzdő szakterület kis szeletét vizsgálja, amely jelenleg hátrányban élő embercsoport életére lehet közvetlen hatással, hosszú távon pedig hazánk államháztartására, valamint a közvetlenül nem érintett állampolgárok jólétére is.

A kutatás megkezdése előtt, a zürichi Gyógypedagógiai Főiskolán tett látogatásom révén kerültem kapcsolatba a kutatókkal, akikkel rövid eszmecsere után kezdődött meg az a folyamat, amely néhány hónapja kezdődött a háttérmunkákkal, és még várhatóan több hónapig fog tartani. Jelenleg az adatbázis teljes mértékben működik – és bár eddig még a pedagógus-társadalom részéről vegyes a fogadtatása -, reményeim szerint képes lesz betölteni végső hivatását, és tananyag-, és taneszköz fejlesztéshez tud a későbbiekben hiteles adatokat, információkat szolgáltatni.

1.1. A kutatás eredete

A kutatást Svájcban, a zürichi Gyógypedagógiai Főiskola, kutatás-fejlesztési részlegének két munkatársa, Claudia Schellenberg és Claudia Hofmann dolgozták ki, és hajtották végre, eredeti címe: Berufswahlvorbereitung für Jugendliche mit einer Behinderung oder Beeinträchtigung (www.hfh.ch; Projekt: B19, Kutatás ideje: 2011-2013, Interkantonale Hochschule für Heilpädagogik Zürich). A magyarországi vizsgálat az ő egyetértésükkel, a helyi viszonyok figyelembevételével történik.

1.2. A kutatás célja

A kutatás célja feltérképezni a sajátos nevelési igényű tanulók pályaválasztásának előkészületeit, az ebben részt vevő segítők (iskola, tanárok, pályaválasztási szakemberek, szülők) szerepét, jelentőségét, valamint az ehhez kapcsolódó, rendelkezésre álló tananyagok, segédanyagok említett populációban történő alkalmazását, alkalmazhatóságát, bevalását, aktualitását, esetleges hiányosságainak feltárását, a kapott eredmények tükrében egy lehetséges és kívánatos pályaválasztási/segítő stratégia felvázolását.

1.3. A téma aktualitása

A pályaválasztási előkészületek jelentősége több szempontból megközelíthető (szubjektív, objektív, stb.), de dolgozatomban, a következő néhány évre jelentősen kiható, jelenleg is érvényben lévő Európa

2020 stratégia és a Nemzeti Fenntarthatósági Keretstratégia intézkedéseit szeretném közelebbről bemutatni.

1.3.1. Az „Európa 2020” stratégia

Az Európai Unió 2010-ben határozta meg és vezette be az „Európa 2020” elnevezésű növekedési és foglalkoztatási stratégiáját, amely során a válság következményeit megvizsgálva, konkrét intézkedéseket vezettek be a tagállamokban. A tagállamok elé terjesztett program alapján minden tagország - ismerve a saját körülményeiket, helyi viszonyokat – egyéni célokat határozott meg a következő területeken, amelyeket 2020-ra az EU egészének teljesítenie kell (ld 1 sz. ábra). (TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013)

1. számú stratégia: Foglalkoztatás Biztosítani kell, hogy a 20–64 évesek körében a foglalkoztatottság aránya elérje a 75%-ot. 2. számú stratégia: Kutatás és Fejlesztés Az Európai Unió GDP-jének 3%-át a kutatásba és a fejlesztésbe kell fektetni. 3. számú stratégia: Éghajlatvédelem és fenntartható energiagazdálkodás Az üvegházhatást okozó gázok kibocsátását 20%-kal csökkenteni kell az 1990-es szinthez képest (vagy akár 30%-kal, ha adottak az ehhez szükséges feltételek). A megújuló energiaforrások arányát 20%-ra kell növelni. Az energiahatékonyságot 20%-kal kell javítani. 4. számú stratégia: Oktatás A korai iskolaelhagyók arányát 10% alá kell csökkenteni. El kell érni, hogy a 30 és 34 év közötti uniós lakosok legalább 40%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezzen. 5. számú stratégia: Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen Legalább 20 millióval csökkenjen azok száma, akik nyomorban és társadalmi kirekesztettségben élnek, illetve akik esetében a szegénység és a kirekesztődés reális veszélyt jelent.

1. sz. ábra: Az Európa 2020 stratégia célkitűzései (TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013)

Jelen dolgozat az említett öt stratégia közül közvetlenül a foglalkoztatási, valamint közvetetten az oktatási és szegénység, társadalmi kirekesztés elleni küzdelem pontokat érinti, ezért a továbbiakban ezekről teszünk említést.

Hazánk az említett számadatok értelmében, megvizsgálva a hazai viszonyokat, a következő vállalásokat tette (Európai Bizottság, 2011).

1. sz. stratégia: Foglalkoztatás

Magyarország 2020-ra vállalta a 75%-os foglalkoztatás elérését. A 15-64 éves korosztály hazai foglalkoztatási rátája 2011-es adatok szerint 55,8 % 2013-ban 58,4 %, 2014. június-augusztusban 62,4 % volt (www.ksh.hu).

4. sz. stratégia: Oktatás:

- Iskolai lemorzsolódási arány (18-24 éves korosztály) 10% alá csökkentése. Magyarországon 2011-ben ez az arány 11,3% volt (TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013).

- 30-34 év közötti lakosság legalább 40%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezzen. 2011-ben ez az arány hazánkban 29,5 % volt, 2020-ig teljesítendő vállalásunk 30,3% (TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013).

5. sz. stratégia: Szegénység/társadalmi kirekesztés:

2020-ra összeurópai szinten 20 millió fővel kell csökkenteni a társadalmi kirekesztettségben, szegénységben, vagy veszélyeztetettségben élők helyzetét, ebből hazánk vállalása: 450.000 fő.

Kiegészítésként említem meg, hogy a Központi Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálási adatai alapján Magyarországon a fogyatékos személyek száma a lakosság 4,9 %-át teszi ki (http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00), amely az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar által készített Fogyatékoságügyi statisztikákban szereplő 1990-es adatok szerint 3,5% (Lakatos és Tausz, 2009). Mivel a népszámlálási adatok önbevalláson alapulnak, feltételezhetjük, hogy a lakosság minimum 4,9 %-a fogyatékkal él, de a valóságban valószínűleg ennél több személyről beszélhetünk. Mindezek mellett nap, mint nap ellentmondásos információk látnak napvilágot arról, hogy valójában hány honfitársunk vállal munkát Magyarország határain kívül, de feltételezhetjük, hogy az elvándorlás jelenleg folyamatos.

1.3.2. A fenntarthatóságról röviden, az emberi erőforrás fontossága

Az Országgyűlés 2013. március 25-én fogadta el a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács által összeállította, és 2012. május 16-án előterjesztésre javasolt Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiát (a továbbiakban: Keretstratégia), amely 2024-ig érvényes, és négyévente felülvizsgálásra kerül. A fenntartható fejlődés Magyarország Alaptörvényében is megjelenik, valamint a Keretstratégiában foglalt alapelvek, célkitűzések a jogalkotásban folyamatosan érvényesítésre fognak kerülni (Bartus (szerk.), 2013).

„Fenntarthatóságon (...) azt értjük, hogy az egyéni jó élet és a közjó biztosításának feltételeit az adott időpillanatban saját jólétét megteremtő generáció nem éli fel, nem meríti ki erőforrásait, hanem megfelelő mennyiségben és minőségben a következő generációk számára is megőrzi, bővíti azokat.” (Bartus (szerk.), 2013, p. 20).

A Keretstratégia négy alapvető erőforrást említ, melynek fenntartására kell törekedni: emberi, társadalmi, természeti, gazdasági. A Keretstratégia a nemzet legfontosabb erőforrásaként emeli ki a humán tényezőt, amely alatt a megfelelő létszámú, jó egészségi állapottal bíró állampolgárokat érti, akik saját, egyedi, egyéni képességeik, tudásuk hozzáadásával gyarapítják a társadalom sokszínűségét. Emellett felhívja a figyelmet arra, hogy - mint az összes, említett erőforrásunk esetében -, a humán erőforrás tekintetében is kedvezőtlen folyamatok (népesség fogyása, tudás lemaradása, egészségi állapot hanyatlása, szegénység, kirekesztés) tapasztalhatók (Bartus (szerk.), 2013).

„A szellemi, lelki, érzelmi, fizikai egészség teljességének megőrzéséhez az egyénnek a társadalomban, közösségben történő kiteljesedésére és elismerésére van szüksége. Éppen ezért olyan életpályát, beleértve a foglalkoztatást és jövedelemszerzést is, kell biztosítani a fenntartható társadalom modelljének, amely ezt a kiteljesedést lehetővé teszi.” (Bartus (szerk.), 2013, p. 31). A Keretstratégiában megtalálható továbbá a munkavégzéshez szükséges tudás, készségek és kompetenciák elsajátítására, a társadalmi tanulás új formáinak létrejöttére való utalás, valamint célkitűzésként a munka társadalmi körülményeinek javítása, a társadalmi kirekesztettség mérséklésével, a munkába bevonható polgárok körének bővítése, ezzel a foglalkoztatottság javítása (Bartus (szerk.), 2013).

Következtetés

A fenti adatok alapján belátható, hogy a megfelelően felépített pályaválasztási folyamat jelentőségét a végcél (foglalkoztatás) tekintetében nem lehet megkérdőjelezni. Az alapos előkészítés, pályaorientációs, munkaorientációs tevékenységek elengedhetetlenül szükségesek a jól képzett, motivált munkaerő munkapiaci jelenlétének realizálásához. Az előttünk álló célkitűzések, vállalások tekintetében sem engedheti meg többé magának a társadalom, hogy a sajátos nevelési igényű fiatalok egyéni igényeit figyelmen kívül hagyva, megfossza hazánkat a megváltozott munkavégző képességgel rendelkező munkavállalóktól.

2. Van-e fogalmunk róla?

Dolgozatom elején szükségesnek érzem a megjelenő fő fogalmak, minél alaposabb tisztázását, ugyanis például a pályaorientáció és pályaválasztás fogalmak esetében előfordul, hogy a napi használatban a jelentésük, a tisztázatlan jelentéstartalmuknál fogva összekeveredik.

2.1. Pályaorientáció, pályaválasztás

A pályaorientációról két fogalom meghatározást tartok szükségesnek bemutatni:

Az első szerint, a pályaorientáció az életút egészen végighúzódnó döntéssorozatot jelent, amelyet az aktuális élethelyzetek kívánnak meg az egyéntől (Berde, Lannert, Sumné, Szenes, Szilágyi (szakmai biz.) (2006).

Szilágyi (2007) szerint viszont „*a pályaorientáció tartalmát tekintve több tudományterületet (pszichológia, közgazdaság, jog, munkatudomány stb.) ölel fel, és olyan folyamatként definiálható, amely a tanácskérő egyéni igényeinek figyelembevételével segít a megfelelő pálya, szakma kiválasztásában a lehető legszélesebb információnyújtás révén*” (Szilágyi, 2007 id. TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013, p. 23).

Ahogy a fenti két meghatározásból kitűnik, a pályaorientációt, meghatározásai igen széles spektrumú, dinamikus, hosszú távú tevékenységként tüntetik fel. A többféle tudományterület bevonásának szükségessége, egyéni igények, az egész életúton végighaladó folyamat képe igen összetett tevékenységrendszer, valamint többféle szakember, segítő bevonását feltételezi.

Az életpálya-építés másik fontos alkotója a pályaválasztás. Szilágyi (2007) szerint a pályaválasztás azt jelenti, hogy „*az egyén a fennálló lehetőségek alapján önállóan, céljának megfelelően kiválaszt egy olyan foglalkozást, tevékenységet, amely lehetővé teszi, hogy a társadalom és/vagy a maga számára értéket tartalmazó munkát végezhesen.*” (Szilágyi, 2007 id. TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013, p. 23).

Ginsberg viszont a pályaválasztás fogalmába a visszafordíthatatlanságot és az egyszeri jelleget is belefoglalja. (Ginsberg, 1950 id. Berde, Lannert, Sumné, Szenes, Szilágyi, 2006)

Figyelemfelkeltő, hogy Szilágyi a munka örömét, az „értéket” is a pályaválasztás fontos elemei közé sorolja, a jövő generáció motivációjának növelése érdekében, ezt a tényezőt minden, pályaorientációt oktató szakembernek érdemes lenne a tananyagba foglalni.

2.2. Sajátos nevelési igény

A dolgozat különleges nevelési igényű diákok pályaválasztási előkészületeivel foglalkozik. A 2011. évi CXCV törvény a köznevelésről 4. § (25) a következőképpen határozza meg a sajátos nevelési igény fogalmát:

„sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd...”

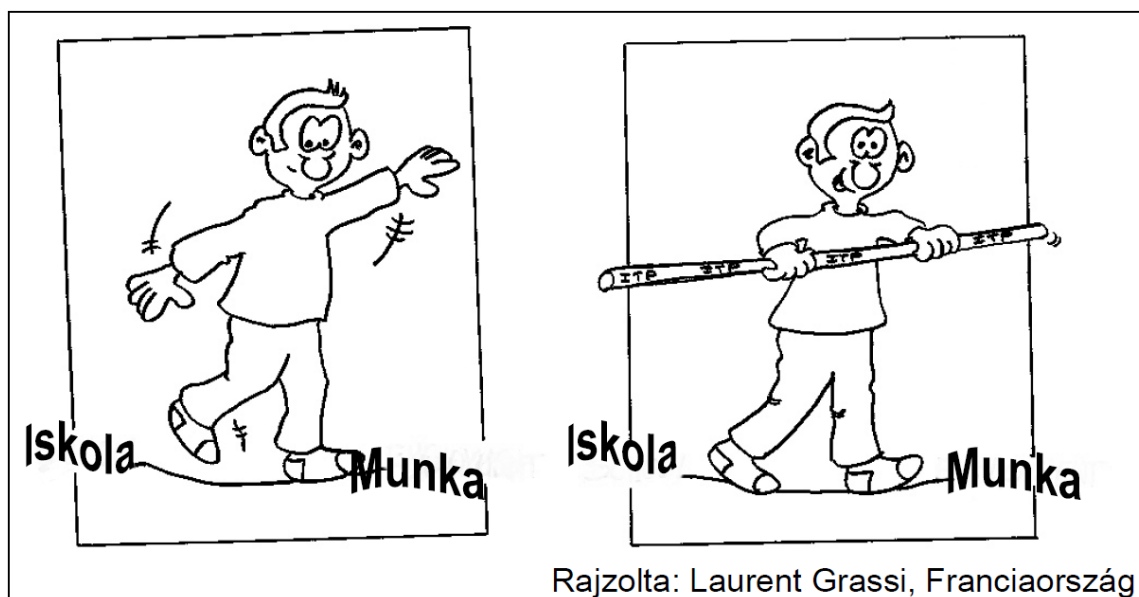
Ugyanezen törvény 3. § (6) a köznevelés kiemelt feladataként kezeli a speciális igényű gyermekek, tanulók speciális igényeinek figyelembevételét, valamint a társadalmi integrációjukat.

2.3. Tananyag

„...a hagyományos pályaválasztási tanácsadás, ahol a tanuló egy adott pillanatban és általában egy folyamat végén kapott valamilyen segítséget egy egyszeri továbbtanulási választáshoz, már nem elegendő. Ehelyett egy tanulásközpontú megközelítésre van szükség, ahol a pályaválasztási tanácsadás beépül a tananyagba.” (Lannert, 2014.)

„Az oktatás, a képzés tartalmának (tananyagának) nevezzük az ismereteknek, a készségeknek és képességeknek azt a rendszerét, melyet a korszerű műveltség egészéből, a korszerű szakmai műveltség egészéből az oktatási célok, a képzési célok elérése érdekében kiválasztunk, elrendezünk.” (Bárdossy, 2011.)

A tananyagok szempontjából is kiemelt fontosságú, hogy a tanulók életkorának, érdeklődésének megfelelően, szemléletesen, korunk követelményeinek megfelelően, valamint technikailag, a fogyatékoság jellegének megfelelően (pl. több, szemléletes képanyag, infokommunikációs technológia használata) kerüljön kialakításra (Gyurina, Kovács, Kun, Perlusz, 2012). A fentiekből kiindulva, feltételezhetően az új, lehetőleg gyakorlatiasan kialakítandó tananyagok kifejlesztése előtt kiemelt fontossággal bír a célcsoport, a használó pedagógusok, valamint lehetőség szerint a szülők véleményének, kívánságainak megkérdezése, annak érdekében, hogy a kész tananyag valóban a kívánt célt tudja elérni, azaz kellő időben elkezdett felkészítéssel megkönnyítse a későbbi átmenetet az iskolából a munka világába (ld. 2. sz. ábra)

2. sz. ábra: Átmenet az iskolából a munka világába (Cím tőlem, eredeti innen: Soriano, V. (szerk.). (2005).

Egyéni átvezetési tervek).

3. A tényleges pályaválasztásig vezető göröngyös út

„Hivatást szeretnénk választani, jó munkahelyet találni, családot alapítani, saját házában lakni, a társadalom aktív tagjának lenni és olyan boldognak lenni, mint bárki más.” (Ismeretlen, 2005, id. Soriano (szerk.), p.20.)

Hazánkban jelenleg a tanulók többnyire már az általános iskola 8. osztályában pályaválasztási döntésre kényszerülnek, amelynek során többféle irányba indulhatnak, számos szakma közül választhatnak. A pályaválasztás az egyén szempontjából a felnőtté válás egyik fontos állomása, felelősségteljes, önálló döntés. Ez viszont gyakran még a tipikus fejlődésű populáció számára is dilemmát jelent, a fogyatékkal élőkre pedig komoly terhet ró, mivel az esetleges testi, érzékszervi, mentális károsodásaik következtében a választható szakmák köre beszűkül. A sajátos nevelési igényű diákok pályaaorientációja ezért fontosabb, mint az ép társaiké (Illyés, 1978), tehát nagyobb figyelmet, körültekintőbb, szélesebb körű felkészítést kell, hogy jelentsen.

Felvetődik tehát a kérdés, hogy kinek a feladata a pályaválasztást megelőző, előkészítő tevékenység végzése, vagyis kik, milyen intézmény nyújthat kezdeti segítséget, támogatást igénylő, sajátos nevelési igényű fiataloknak?

3.1. A diákok pályaválasztási előkészületeinek legfontosabb résztvevői

A pályaválasztáshoz közeledő – mind az akadályozott, mind a tipikusan fejlődő – fiatalnak támogatásra, segítségre van szüksége.

Az Európai Unió egy beszámolójában a pályaválasztási tanácsadást a „társadalmi beilleszkedés új módszereinek” egyikeként említi, és kijelenti, hogy a *„pályaválasztási tanácsadás érdekében folytatott folyamatos erőfeszítések legfőbb előnye az, hogy számos olyan társadalmi kísérőjelenséget megváltoztatnak, melyek hátrányos helyzetbe hozhatnak tanulókat.”* (Ismeretlen, id.: Mihály Ildikó, 2009).

Egloff kooperációs modelljében (Egloff és Jungo, 2009) a pályaválasztási tevékenységre való előkészülés szakaszában a szülőket, az iskolát, a pályaválasztási tanácsadást és a gazdaság szereplőit nevezi meg a pályaválasztás előtt álló fiatal ember fontosabb kooperációs partnerként.

3.1.1. A fiatalok szerepe a pályaorientációs tevékenységben

„Saját érdekeink és motivációink szerint szeretnénk megválasztani, mit tanuljunk, éppen úgy, mint bárki más. Részt akarunk venni a társadalom életében, mint mások és nem akarjuk, hogy a munkaadók azért diszkriminálnának bennünket, mert bizonyos fogyatékkal élünk.” (Ismeretlen, id. Soriano (szerk), 2005.).

A pályaválasztási előkészületek szakaszában a fiatalok feladatai az önmaguk megismerése által (önképük kialakítása) a szakma világának megismerése és a képzési lehetőségek utáni érdeklődés (a munka- és a szakmák világa), a hozzá illő képzési lehetőségek megismerése (a személy és a szakmák világának egyeztetése), döntési képesség, a pályaválasztási döntés realizálása. (Egloff és Jungo, 2009)

„Az önismeret a szó köznapi értelmében az önmagunkról való tudást jelöli, azt, hogy ismerjük képességeinket, adottságainkat, vágyainkat, céljainkat, tudatában vagyunk személyiségünk pozitívumainak, de korlátainak, hiányosságainak is.” (Dévai, id: Tókos, 2005).

A kutatás, amellyel dolgozatom foglalkozik, a 7-10. osztályos, azaz a serdülőkorban lévő tanulók pályaválasztási folyamatát vizsgálja. A serdülőkor kezdete 12-15, vége 18-21 éves korra tehető. Ebben a – jellemzően, de szükségszerűen „viharos” - korban előtérbe kerülnek a társas kapcsolatok, ezzel egy időben háttérbe szorul a gyermek szülővel való kapcsolata. Mindezen tényezők hozzájárulnak ahhoz, hogy a felnőttkor küszöbén álló gyermek értékorientációja és öndefiníciója kialakuljon (Berde, Lannert, Sumné, Szenes, Szilágyi (szakmai biz.) (2006).

Völgyesy a személyiség fejlődéséhez kapcsolja pályaválasztási érettség kialakulását, és feltételezi, hogy ezt a folyamatot a tudatos ráhatással, informálással hamarabb ki tudjuk alakítani, mintha ugyanez spontán módon történne meg. (Völgyesy, 1976).

A pályaválasztási előkészületek tehát a fiatalok számára kiemelt fontossággal bírnak. Megtapasztalhatják, hogy az ő további sorsuk van a középpontban, valamint tudatosíthatják magukban, hogy a felnőtté válás első lépcsőfokára készülnek fellépni. Ez hatalmas élmény, motiváló erő lehet a sajátos nevelési igényű fiataloknak is, ha kellő körültekintéssel építjük fel velük együtt (!) azt a bizonyos első lépcsőt, és megadjuk nekik a lehetőséget, de ezzel együtt a segítséget és biztatást is, hogy a saját életük formálói lehessenek.

3.1.2. A szülők szerepe a pályaorientációs tevékenységben

Egloff a személyes támogatást, a döntésekben és realizálásban való segítséget, valamint a beszélgetőpartneri funkciót emeli ki (Egloff és Jungo, 2009).

Viszont azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a család a szocializáció színtere (Bánfalvy, 2000). A családon belül a szülő az, aki legjobban ismeri a gyermekét, tulajdonságait, gyermek itt sajátítja el az együttéléshez szükséges alapvető szabályokat, viselkedésmintákat. Ezért a pályaorientáció szempontjából is kiemelten fontos tényezőként kell kezelni a szülői tényezőt, mivel az általuk nyújtott minta, többek között az iskolához való hozzáállást, a tanulási, olvasási szokásokat, valamint szakmaválasztást is döntő mértékben befolyásolja.

Egyes kutatások szerint a család társadalmi helyzete is befolyásolja a speciális igényű ember további kilátásait, esélyeit, még a társaival megegyező fogyatékoság esetén is. (Illyés, 1984-1990, és Balázs-Tóth, 1993, id. Bánfalvy, 2000). Ezt támasztják alá a Társadalmi Adatok, az előrejelzés társadalmi háttérének európai különbségéről. Kimutatja, hogy az Európai Unió tagországain belül Magyarország vezető pozíciót foglal el abban a tekintetben, hogy nálunk - magasan az EU átlag feletti mértékben -, az egyik legfontosabb előrejelzést segítő tényezőnek a gazdag családi háttérre tartják, és szintén hazánk lakossága látja - ugyanebben a felmérésben - legkevésbé fontosnak a képzettséget (Társadalmi Adatok, 2011, id. Bartus (szerk.), 2013).

A család munkához való viszonya is jelentős változáson esett át az utóbbi években, ugyanis ma a munka már csak kis mértékben van jelen a gyermekek számára észlelhető mindennapi életben, így a társadalom termelő jellege helyett elsősorban a fogyasztói szereppel ismerkednek meg. Meghatározó továbbá a fiatalok életében a szülők munkanélkülisége, ami gyakran hosszú ideig tart, rosszabb esetben generációkon keresztül „öröklődik”. Ezeket a szempontokat figyelembe véve az intézményes pályaaorientációs-, pályaválasztási segítség valóban kikerülhetetlennek tűnik (Mihályi, 2009).

3.1.3. Az iskola szerepe a pályaaorientációs tevékenységben

Az iskola szerepei között szintén meg kell említenünk a személyes támogatást, az önmagunk helyes megítélését, valamint a szakmákról való információátadást (Egloff és Jungo, 2009). Az iskola támogató szerepe kiemelt fontossággal bír abból a szempontból, hogy - a szülővel ellentétben, de a pályaválasztási tanácsadóval egyetemben - a legszélesebb körű tájékoztatást tudja adni a lehetséges szakmacsoportokról, szakmákról, azok követelményeiről. A pedagógus a szakmákra, környékbeli továbbtanulási lehetőségekre, aktuális munkaerő piaci keresletre való rálátásával, megfelelő mértékben tudja orientálni a diákokat.

Az iskola pályaaorientációs tevékenységének szükségességét hitelesíti az is, hogy 1995-ben a Nemzeti Alaptantervbe is bekerült (Berde, Lannert, Sumné, Szenes, Szilágyi (szakmai biz.) (2006).

Egy tanulmány viszont rávilágít arra, hogy még számos feltételnek kell teljesülnie addig, ameddig az életút-tanácsadás (amelybe a pályaaorientáció is beletartozik) az iskolák tananyagába bekerül. *„Önálló tantárgyként meg-megjelenik, de amennyiben más tárgyakba integrálják, rögtön kiderül, hogy a pedagógus nincs erre felkészítve, más ismeretekre nem jut elég idő, vizsgán erről nem kell beszámolni, így nincs a tanárnak motivációja.”* (Lannert, 2009).

Az iskolai pályaválasztási, pályaaorientációs tevékenység a Nemzeti Alaptantervben az Életvitel és gyakorlati ismeretek tantárgy keretein belül, mind az általános, középiskolai, valamint a Köznevelési Hídprogramokban is említésre kerül. A Nemzeti Alaptanterv általános iskola felső tagozatának hetedik-nyolcadik osztályában a nevelési-oktatási folyamat főbb irányának a tanulók kompetenciájának továbbfejlesztésén túl, az életen át tartó tanulás megalapozását, valamint a pályaaorientációs, pályaválasztási feladatokat írja elő. (110/2012. (VI. 4.) Korm. Rendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, 3§, (4). A középiskolára vonatkozó paragrafusban, mint a már megkezdett folyamat gördülékeny előrehaladását célzóan jelenik meg a pályaválasztás mellett a továbbtanulás, munkavállalói szerep, valamint a szakközépiskolai kompetenciák (110/2012. (VI. 4.) Korm. Rendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, 3§, (5).

A 2011. évi CLXXXVII. számú szakképzési törvényben szintén szerepel az életpálya-tanácsadás (pályaorientációs), amely a nemzeti foglalkoztatási szerv koordinálásával, az eddigieknél szélesebb körű szolgáltatáscsomagot (pl. pályainformáció-nyújtás, pályaválasztási-, továbbtanulási- foglalkoztatási és munkába állási tanácsadás, a pályakorrekciós tanácsadás, stb.) nyújt az igénybevevő ügyfeleknek.

Habár a fentiekben látható, hogy a pályaorientáció törvényi szinten már megjelent (110/2012. (VI. 4.) Korm. Rendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, 3§ (4), a kutatás eredményei szerint (ld. 6. fejezettől) még mindig nincs egységes szabályozás arra vonatkozóan, hogy a tevékenységnek milyen módon, milyen tananyagok, taneszközök, információs csatornák segítségével kellene realizálnia.

3.1.4. A pályatanácsadás, pályaválasztási tanácsadás szerepe a pályaorientációs tevékenységben

A pályaválasztási tanácsadás főbb szerepeiként említjük a személyre szabott tanácsadást, általános pályaválasztási tanácsadást, információnyújtást, dokumentálást. (Egloff és Jungo, 2009)

A 2011. évi CXCV. Törvény a nemzeti köznevelésről 7.§ (1) bekezdésének „i” pontja kimondja, hogy a pedagógiai szakszolgálat tevékenységei közé tartozik a továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás.

A pályaválasztási tanácsadókat továbbá a munkaügyi (pl. munkaügyi központok), egészségügyi (pl. Rehabilitációs Információs Centrum), oktatásügyi (pl. pedagógiai szakszolgálatok), szociális szférában (pl. családsegítők) lehet megtalálni (TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013). A pályaorientációs tanácsadás egyéni és csoportos formában is történhet. Egyéni foglalkozás keretein belül hosszabb, több alkalmas üléseken (3-6 alkalom), a tanácskérővel közösen fogalmazzák meg a problémát, majd az ülések végén cselekvési terv is készül (TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013). A pályatanácsadás ahhoz nyújt támogatást, hogy a tanácskérők eldönthessék, milyen pálya, szakma, képzési forma, illetve milyen munkaterület lenne leginkább megfelelő számukra (Berde, Lannert, Sumné, Szenes, Szilágyi (szakmai biz.) (2006).

3.1.5. A gazdaság résztvevőinek szerepe a pályaorientációs tevékenységben

A gazdaság szereplőinek jelentősége a kooperációs modell (Egloff és Jungo, 2009) alapján az egyes szakmákról nyújtott információk, valamint a képzési ajánlatok terén nyilvánul meg.

A fogyatékkal élők munkavállalása elé jelenleg több akadály is gördül. Ezek között kell megemlíteni a potenciális munkaadók, fogyatékoság-típusokat érintő tájékoztatatlanságát, amely azt vonja maga után, hogy az esetek többségében nem is kívánnak fogyatékkal élőket alkalmazni. (Könczei, 1994, id. Bánfalvy, 2000, p. 100.)

A speciális igényű emberek elhelyezkedését nem segíti továbbá, hogy a családi háttér támogató hiánya, munkájuk iránti csökkent kereslet mellett, csupán néhány szakma elsajátításának lehetősége áll rendelkezésükre. Ezáltal a már alapvetően hátrányos helyzetből induló emberek, a társadalmi kirekesztettség által még „lejjebb csúsznak”, aminek egyéni és társadalmi következményei beláthatatlanok. Ezért kijelenthetjük, hogy „...*a fogyatékosok a munkaerőpiacon sokoldalúan hátrányos helyzetű csoportot alkotnak.*” (Bánfalvy, 2000, p. 100.)

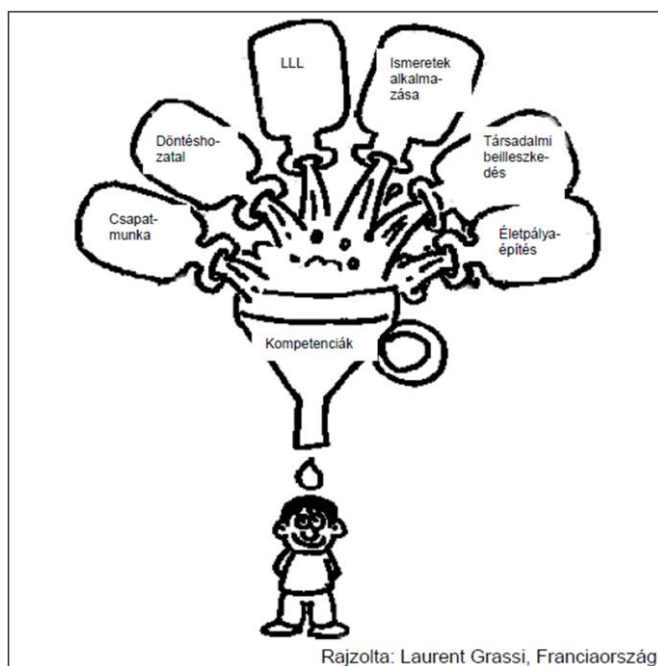
A gazdaság lényeges szereplői a különböző méretű vállalkozások, amelyek – több tanulmány szerint – a szociális kompetenciát tartják mérvadónak, szemben az iskolai végzettséggel, amely csak bizonyos tudást feltételez. Ezért kiemelt fontossággal bír a szocialitás fejlesztése, amely nemcsak a munkáltató, de a munkavállaló szempontjából is jelentős előnyöket tartogat, ugyanis a munkahely megtartására, valamint a jövedelem nagyságára is kihat (Lannert, 2009).

Ezt támasztja alá az Európai Ügynökség a Sajátos Nevelési Igényű Tanulók Oktatásának Fejlesztéséért az egyéni átvezetési tervekről szóló tanulmánya, amelyben egy – hosszú idő óta – sajátos igényű munkavállalókat foglalkoztató munkáltató fejtette ki véleményét. Ebben az állami ösztönzőket, jó szociális készségű munkavállalókat, valódi cégeknél történő tapasztalatszerzést, valamint egy mentor, coach időszakos segítségét tartotta szükségesnek, és a potenciális munkatárs túlzott mértékű megóvásának problémájára is felhívta a figyelmet (Soriano (szerk.), 2005).

4. Kezdeményezések hazánkban

Az sajátos nevelési igényű tanulók pályaorientációjának problémája nem új keletű, már több intézmény, szervezet és a törvényhozás is felismerte a hiányosságokat, és több lépés is történt a helyzet megoldása érdekében. Ehhez elég megemlítenünk például a hallássérült fiatalok számára, a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Tanács támogatásával kidolgozott „Ráhangolás” elnevezésű programot, amely pályaorientációs elemeken túl, egészségügyi, pedagógiai, szociális és munkaerő-piaci szolgáltatásokkal segíti a fiatalok életút-építését. (Gyurina, Kovács, Kun, Perlusz, 2012). A 2008-2011 között eredményesen működő Dobbantó programot elsősorban sajátos nevelési igényű fiatalok iskolai lemorzsolódásának csökkentésére hozták létre, amely a számos, alaposan kidolgozott modulon keresztül, pályaorientációs, munkavállalói- és életpálya építési kompetenciákat fejlesztő szolgáltatást is nyújtott. A KOMP („Kompetencia központú oktatásfejlesztés, a munkavállalásra való felkészítés egyéni programja”), és – ehhez jól illeszkedően – az MHGY (Munkahelyi Gyakorlat Program, a Salva Vita Alapítvány (www.salvavita.hu) gondozásában) program az iskolából a munka világába történő átmenetet hivatott zökkenőmentessé tenni (Az EU 2020 Stratégia és a fogyatékos emberek számára hozzáférhető szakiskolai innovációk Magyarországon (é.n).

Fontosnak tartom megemlíteni továbbá az „Életpálya-építés kompetenciaterület” elnevezésű, komplex, a pályaorientációt a tantárgyakban átfogóan megjelenítő, ezáltal az életpálya-építést folyamatossá tevő cselekvési programot, amely két korcsoportra lebontva, különböző információk átadásával, különféle szakemberek bevonásával, individuális támogatással készíti fel a tanulókat az előttük álló életszakaszokban előforduló döntési helyzetekben történő helytállásra (ld. 3. sz. ábra) (Berde, Lannert, Sumné, Szenes, Szilágyi (szakmai biz.) (2006).

3. sz. ábra: „Kompetencia fejlesztés” (cím tőlem, eredeti innen: Soriano, V. (szerk.). (2005). Egyéni átvezetési tervek).

5. A kutatás előzményei, metodikája, résztvevők

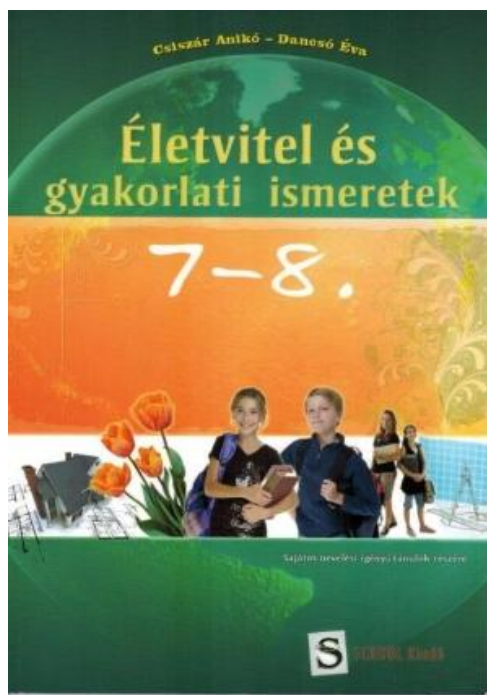
5.1. Hipotézisek

- A sajátos nevelési igényű tanulók pályaorientációs folyamata, valamint pályaválasztása körülményesebb, több segítséget és körültekintőbb támogatást igénylő feladat, mint a tipikusan fejlődő tanulóké.
- A jelenleg rendelkezésre álló pályaválasztást segítő tananyagok száma, információtartalma nem kielégítő, valamint a meglévők, nem sajátos nevelési igényű tanulók számára készültek, ezért az ezekben való eligazodás számukra nehezített.

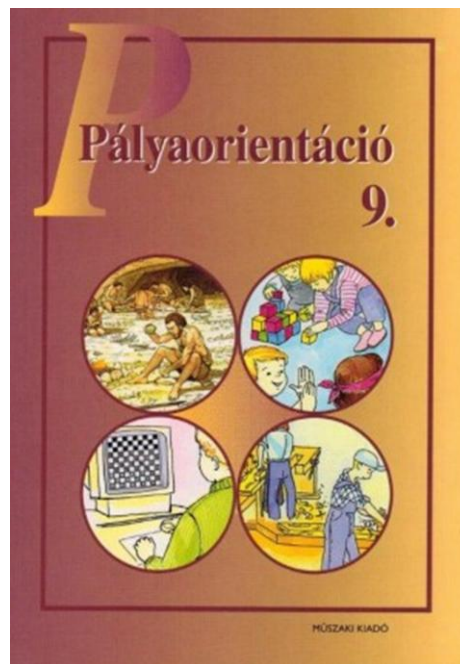
5.2. A kutatást megelőző munkálatok, adatfelvétel, problémák

A tényleges kutatómunkát széles körű tájékozódás, információszerzési munkálatok előzték meg. Ehhez hozzátartozott a Bevezetés című részben már említett látogatás a zürichi Gyógypedagógiai Főiskolán, a szerzőkkel való egyeztetés, a későbbi összehasonlító tanulmány szempontjából szükséges szakirodalmak, dokumentumok átvétele.

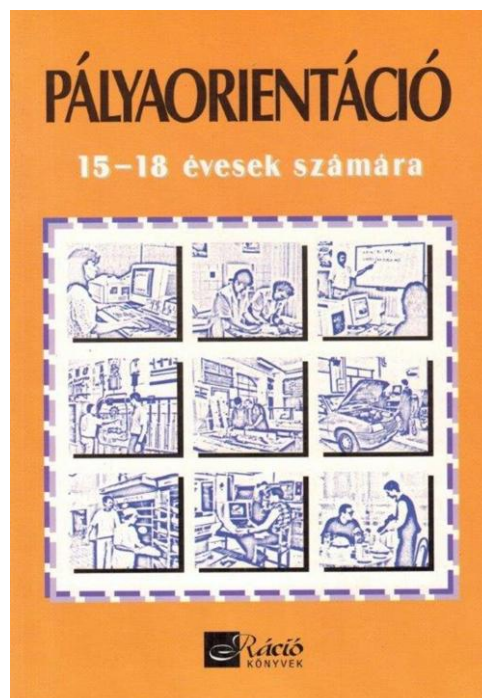
A németről magyar nyelvre történt fordítás után, a két ország közötti eltérések, valamint a témában rendelkezésre álló tananyagok terén fennálló különbözőség miatt, a dokumentumokban néhány helyen - nem számottevő mértékben - korrekció történt (pl. német nyelvű, pályaeorientációval kapcsolatos weboldalak magyarra cserélése, Svájcban használt tankönyvek ábrájának eltávolítása, valamint néhány kérdésnél plusz egy választási lehetőség (pl. „egyéb”) beillesztése. Ebben a szakaszban hátráltató tényezőt éppen a hazai tananyag, tankönyvek és taneszközök (tehát a kutatás első részének leglényegesebb elemei) felkutatása jelentette, amely információ- és visszajelzések hiányában, iskolák könyvtáraiban, könyvkiadónál, pedagógusok körében történő érdeklődésre korlátozódott. Ebből kifolyólag – bár időközben már néhány pályaeorientációval (legalább részben) foglalkozó tankönyvre már sikeresen rábukkantam (ld. 4-6. sz. ábra) – a diákok rendelkezésére álló tananyagok felkutatása még folyamatban van. Nem elhanyagolható különbség továbbá, hogy a svájci kollégák kutatásának folyamatát széleskörű szakembergárda segítette, viszont a hazai kutatás lehetőségei ennél korlátozottabbak.

4. sz. ábra: Életvitel és gyakorlati ismeretek 7-8. tankönyv (Csizsár és Dancsó, 2012).

5. sz. ábra: Pályaorientáció 9. (Fenesi és Gáspár, 2007

).

6. sz. ábra: Pályaorientáció 15-18 évesek számára (Zachár, 1999).

A 4-6. ábrán szereplő kiadványok közül az Életvitel és gyakorlati ismeretek (4. ábra), valamint a Pályaorientáció 9. című tankönyvek készültek sajátos nevelési igényű tanulók számára. A három kiadvány közül a legmodernebb, legújabb kiadású (2012) az Életvitel és gyakorlati ismeretek című könyv (5. ábra), amelyben külön fejezetben szerepel a pályaorientáció témája. A tankönyv jól átlátható, szisztematikusan felépített tananyagot tartalmaz, amelyet képek feladatok tesznek változatossá, valamint a beillesztett internetes hivatkozások által további keresésre adnak lehetőséget. A speciális szakiskolák tanulói számára készített Pályaorientáció 9. (3. kiadás, 2007) című tankönyv, az Életvitel és gyakorlati ismeretek könyvnél kevésbé szemléletes, viszont konkrétabb információkat szolgáltat, valamint üzemlátogatáshoz használható, kitölthető oldalakat is tartalmaz. A Pályaorientáció 15-18 évesek számára című könyv (6. ábra) a legrégebbi kiadású (1999), sok hasznos információt tartalmaz, de nyilvánvalóan nem sajátos nevelési igényű diákok számára készült (nyelvezet bonyolultsága, túl sok információ, stb.).

A magyarországi viszonyokra történt adaptálás, tesztelés után a kutatás egyik részét képező kérdőív elektronikus formában kiküldésre került. A beérkezett válaszok mennyisége viszont a kiküldött e-mailek, és felkérő telefonhívások számának töredéke, amelyben – visszajelzések szerint – a kérdőív hosszúsága, valamint valószínűsíthetően az adott időszakban (2014. augusztus 25. – 2014. október 15.), az intézményi leterheltség is jelentős szerepet játszott. A személyes interjúkészítésre való felkérésnél is hasonló problémákkal szembesültem, annak ellenére, hogy az adatfelvétel ezen módja az iskolák részéről minimális idő- és energiaráfordítást igényel. Kisebbsajta akadályt jelentett továbbá, hogy a telefonon megkérdezett pedagógusok egy része nem érezte fontosnak a témát, valamint annak kutatását, későbbi, jobbításra irányuló erőfeszítéseket. Mindezek ellenére elmondható, hogy a kutatás folyamatban van, az adatfelvétel és az interjúkészítés folyamatos, viszont jelen dolgozat csak a feldolgozás pillanatáig beérkezett kérdőív kitöltések, és a készített hanganyagok alapján tud információkat szolgáltatni.

5.3. Áttekintés

A kutatás metodikailag két részre tagolódik. Egyik részben a kvantitatív, kvalitatív, exploratív adatfelvétel zajlik. Ezen kutatási szakasz célja, hogy az érintettek (pedagógusok, pályaválasztással, pályaorientációval foglalkozó szakemberek, sajátos nevelési igényű diákok, szülők) véleményét, szükségleteit, tapasztalatait összegyűjtse, és azok alapján a sajátos nevelési igényű diákok jelenlegi pályaorientációs folyamatáról, speciális igényeikről információkat kapjon (Schellenberg és Hofmann, 2013). Az adatfelvétel a pedagógusok és pályaorientációs, pályaválasztási szakemberek esetében személyes interjú, valamint – a svájci kutatók által – részletesen kidolgozott kérdőív kitöltése által zajlik. A diákok esetében kizárólag a személyes, csoportos, strukturált interjút alkalmaztam, a szülők esetében viszont az elektronikus formában kitölthető, anonim adatfelvételre alkalmas kérdőívet.

A kutatás második szakaszában, az előző szakasz eredményeiből levont következtetésekből kiindulva, a cél annak megállapítása, „hogyan lehetne a pályaválasztáshoz vezető folyamatot (pályaválasztási előkészületek) optimalizálni, valamint a jelenleg használatos tananyagokat a sajátos nevelési igényű gyermekek szükségleteihez igazítani, javításokat eszközölni, esetleg újakat kifejleszteni.” (Schellenberg és Hofmann, 2013, p. 21.)

Dolgozatom a kutatás első lépéseinek legelső eredményeit dolgozza fel, amelyek várhatóan már betekintést engednek nyerni a sajátos nevelési igényű tanulók pályaválasztási folyamatának egyes szakaszaiba.

5.4. Kvalitatív adatfelvétel - interjúk

5.4.1. Résztvevők

A kutatásban való részvétel önkéntes, az iskolák, a gyermekek és szüleinek beleegyezésén alapul. A résztvevők kiválasztásra véletlenszerű, előzetes informálódás után, telefonos megkeresés és elektronikus levelezés útján történt. Vélhetően az említett problémák miatt (ld. dolgozat 5.1. pontja), mindeddig 4 iskolában (Budapest, Vas megye) 17 interjú készült, ebből 13 diákkal (amelyből 9 diák speciális, 4 diák integráló iskolába jár – mindannyian általános iskolások). Az interjúban 4 pedagógus vett részt, 2 fő általános iskolai tanár, és 2 fő gyógypedagógus (ld. 7. sz. ábra). Az adatfelvétel tovább folytatódik.

	Speciális iskola		Integráló iskola	
	<i>Pedagógus</i>	<i>Diák</i>	<i>Pedagógus</i>	<i>Diák</i>
Budapest	1	9	0	0
Vidék	0	0	3	4

7. sz. ábra: Az interjúban részt vevők (az adatfeldolgozás kezdetéig).

5.4.2. Az adatfelvétel eszközei

Az interjúkészítéshez a svájci kutatás magyar nyelvre fordított kérdőíveit (diák és pedagógus kérdőív), valamint hangfelvevő eszközt (diktafon) használtam.

A diákok, az interjúban szereplő kérdésekre, több téma keretein belül (pl. saját szakma elképzeléseik, környezet támogatása, iskolai pályaválasztási folyamat, általuk használt tananyag értékelése, ideális tananyag felvázolása, stb.) saját véleményük szerinti választ adhatják.

A pedagógus/szakember interjú kérdései, a sajátos nevelési igényű diákok pályaválasztásának általános folyamatára, az iskola/tanár ebben való részvételére, valamint szintén a tananyagok, taneszközök értékelésére, az ideális munkaeszköz tulajdonságainak feltérképezésére irányulnak.

A szülői interjú alapvetően a saját, gyermekük pályaorientációs folyamatában betöltött szerepük iránt érdeklődik, valamint arra a kérdésre kíván választ adni, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek hogyan élik meg az iskolai pályaválasztásra irányuló előkészületeket. A kutatás ezen szakaszához az adatfeldolgozás megkezdéséig még nem érkezett feldolgozható információ.

Az interjúk kiértékelése az adatfelvétel dokumentumaiban felállított kategóriarendszer alapján történt, a dolgozatban az egyes kategóriáknál a téma szempontjából legfontosabbnak talált részleteket jelenítem meg.

5.5. Kvantitatív adatfelvétel - kérdőív

5.5.1. Résztvevők

A kutatás része egy kérdőív, amely elektronikus, valamint nyomtatott változatban is elkészült, majd kiküldésre került a szűrőpróbaszerűen kiválasztott speciális szakiskolákba, valamint integráló iskolákba. A kérdőív célcsoportja a 7-9-(10). osztályos diákok pályaorientációval foglalkozó pedagógusai. A kérdőív kitöltésében jelen állapot szerint (2014. október 15.) 23 fő vett részt, ebből 4 férfi, és 12 nő, akik közül a legidősebb 1957-ben, a legfiatalabb 1988-ban született (egy főnél nincs adat), tehát 26-56 év közötti korosztályba tartoznak. Átlagosan 7,13 éve foglalkoznak 7-9. osztályos tanulókkal (a legrégebben velük dolgozó 33, legkorábban 1 éve). A válaszolók közül 5 főnek általános iskolai tanári (7-9. osztályban), 3 főnek általános iskolai tanítói (ebből 1 fő művelődésszervező egyetemi végzettséget is szerzett), 8 főnek gyógypedagógiai főiskolai, 2 főnek gyógypedagógiai egyetemi, 2 főnek konduktori, 1 főnek középiskolai tanári, 1 főnek pályaorientációs tanári, 1 főnek szakmaidegen (mezőgazdasági gépészmérnök, mérnöktanári) végzettsége van, ebből 3 fő szakvizsgával is rendelkezik (ld. 8. sz. ábra).

Általános iskolai tanító	3 fő
Általános iskolai tanár	5 fő
Középiskolai tanár	1 fő
Gyógypedagógia (főiskolai)	8 fő
Gyógypedagógia (egyetemi)	2 fő
Pályaorientációs tanár	1 fő
Konduktor	2 fő
Művelődésszervező (egyetemi)	1 fő
Szakvizsgával rendelkezik	3 fő
Szakmaidegen	1 fő

8. sz. ábra: A kérdőívek kitöltők végzettségei (egy kitöltő több választ is bejelölhetett).

A válaszok 10 megyéből, valamint Budapestről érkeztek. 3 válaszoló jelezte, hogy intézményükben pályaválasztási koordinátor/tanácsadó működik (integráló általános iskola, szakiskola, és mozgáskorlátozottak speciális iskolája), 12 helyen gyógypedagógus (szakiskola, eltérő tantervű általános iskola, speciális iskolák), 9 helyen tanár/tanító, valamint 2 helyen (szakiskola, pedagógiai szakszolgálat) nincs pályaválasztáshoz kapcsolódó oktatásért felelős személy. Egy intézmény az igazgatót is bejelölte, mint pályaválasztásért felelős személyt (ld. 9. sz. ábra).

Pályaválasztási koordinátor/tanácsadó	3
Senki	2
Gyógypedagógus	12
Iskolaigazgató	1
Tanár/tanító	9

9. sz. ábra: A pályaválasztásért felelős személy a kérdőívet kitöltők intézményeiben (egy kitöltő több választ is bejelölhetett).

A pedagógusok közül 5-en integráló általános iskolát, 7-en eltérő tantervű általános iskolát, 6-an speciális szakiskolát, ketten speciális általános és szakiskolát jelölték meg munkahelyüknek, valamint a válaszolók között volt egy GYES-en lévő általános iskolai tanár, egy intézményvezető és egy pedagógiai szakszolgálatnál dolgozó személy is.

5.5.2. Az adatfelvétel eszköze

A kvantitatív kutatási részhez használt kérdőív négy részből áll, amelyek a következők.

Az első részben a kérdőívet kitöltő személy néhány személyes adatát (nem, születési év, végzettség, szakmai tapasztalat, jelenlegi működési helyszín (megye), intézményben betöltött pozíció) térképezi fel.

A második rész a pályaválasztási előkészületekhez kapcsolódó, intézmény specifikus adatokat (pályaválasztási előkészületekért felelős személy, feladata, pályaválasztási koncepció, stb.)

A harmadik rész a tananyagok, taneszközök használatára, azok értékelésével kapcsolatban tesz fel kérdéseket.

A negyedik rész arra keresi a választ, hogyan lehetne a sajátos nevelési igényű gyermekek pályaválasztását a leghatékosabb módon előkészíteni (Schellenberg és Hofmann, 2013).

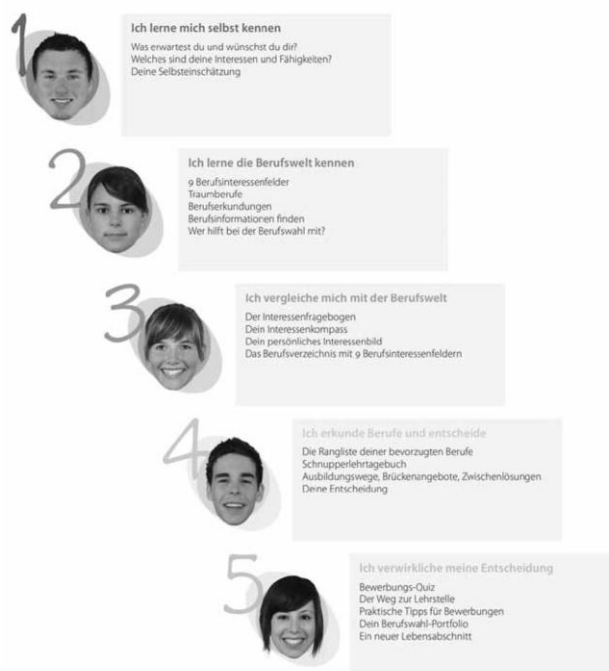
6. A kutatás eredményei

Az interjúk és a kérdőív által kapott információkat két szakaszban elemzem ki. Az első szakaszban az interjúkra adott válaszokból emeltem ki a téma szempontjából releváns információkat, annak megfelelően, hogy a diákok jelenlegi pályaorientációs folyamatára mi a legjellemzőbb. Az interjúkat eddig általános iskolában dolgozó pedagógusok körében (7-8. osztály) tudtam elkészíteni (a továbbiakban közép fokú iskolákba is el szeretnék jutni), viszont a kérdőíveket alap- és közép fokú intézmények munkatársai is kitöltötték.

6.1. A sajátos nevelési igényű diákok pályaválasztási előkészületei, pedagógusaik szemszögéből

6.1.1. A sajátos nevelési igényű diákok pályaválasztásáról általában

A pedagógusokkal készített interjúk elemzése előtt Egloff és Jungo (2009) által felvázolt 5 lépéses folyamatot ismertetem. A szerzőpáros a pályaválasztáshoz vezető folyamat felépítésénél azt szemlélteti, hogy létezik egy út, amelyen a pályaválasztás előtt álló fiatalok haladnak, és a következő lépésekből áll: 1. Önismeret, 2. A szakmák világának megismerése, 3. A szakmák világának összehasonlítása az egyénnek, 4. A szakmák felfedezése és döntés, 5. A döntés megvalósítása (ld. 10. sz. ábra).

10. sz. ábra: A pályaválasztáshoz vezető öt lépés
(Egloff és Jungo, 2009 id. Schellenberg és Hofmann (2013))

A kérdés az, hogy a szerzők által felvázolt lépések, vajon a sajátos nevelési igényű fiatalok pályaválasztási előkészületeire is érvényesek-e?

Az interjúban részt vevő pedagógusok véleményéből kitűnik, hogy általában véve egyetértenek az öt lépéses folyamattal, de megjegyzik, hogy ez egy ideális folyamatot ábrázol, amely a gyakorlatban nem ennyire letisztult, és nem csak sajátos nevelési igényű gyermekeknél, hanem tipikus fejlődésű fiatalok esetében is lehetnek egyéni különbségek.

„Nem csak az akadályoztatott gyerekeknél, hanem az egész iskolára jellemzően, olyan, hogy önmegismerés, nincsen. ...ez az, amire ebben a heti óraszámban nincs lehetőség. ...onnantól kezdve ez a lépcsőfok kiesik...” (Gyógypedagógus, tanulásban akadályozott gyermeket integráló általános iskola)

A folyamat életkoronként is különbségeket mutathat, amely élettani folyamatokkal is magyarázható:

„Nagyon kevés az a gyerek, aki már ilyen idős korban - 13-14 évesen - tudja, hogy mi szeretne lenni, és azért mit kell tennie.” (Gyógypedagógus, tanulásban akadályozott gyermeket integráló általános iskola)

„Nem minden 14 éves gyermek érett arra, hogy megvalósíthassa azt az elvárást, hogy ő már tudja, mi lesz 10 év múlva... Ez egy kicsit az érési folyamathoz kapcsolódik.” (Gyógypedagógus, osztályfőnök, speciális általános iskola)

Integráló iskolák esetében fontos tényezőként került szóba a tervezhető iskolák másfélesége, amelyek megismerése, bemutatása nehézségekbe ütközik olyan, többségi osztályokba integrált sajátos nevelési igényű tanulók esetében, ahol a tipikus fejlődésű tanulók képességeinek, készségeinek megfelelő továbbképzési spektrum jóval szélesebb, mint például speciális osztályok esetében. Tehát az esetleges iskolalátogatások, üzemlátogatások tekintetében a többség igénye kerül előtérbe, így az integrált tanuló lehetőségei – az egyébként is kevesebb választási lehetőségen túl is – igencsak beszűkülnek. Az osztályok – a többség képességeinek megfelelő – helyekre látogatnak (üzemek, pályaválasztási vásár, stb.), ahová minden tanuló mehet, de alapvetően nem a sajátos nevelési igényű gyermekeknek megfelelő helyek kerülnek látótérbe.

„A pályaválasztás egy integrált iskolában „elhalványodik” a fogyatékos gyerekek részére.” (Gyógypedagógus, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola)

Az idézett, integráló iskolában dolgozó gyógypedagógus kijelentését támasztja alá a fővárosi, speciális iskolában tanító gyógypedagógus-osztályfőnök véleménye is, amely szerint a diákjaik számára szélesebb

szakmaspektrum áll rendelkezésre, mint egy integráló iskolában. Ezzel szemben, felmérésünk szerint, jobb helyzetben vannak a kis létszámú, valamint a falusi iskolák különleges igényű diákjai, ahol a pedagógus többnyire már a gyermek iskolába kerülése előtt ismeri őt, szüleit, szociális helyzetét, és mindezen információk birtokában, a gyermek képességeit, készségeit megismerve tudja a neki megfelelő irányba „terelgetni”.

Az elsődleges munkapiacra való kijutás kérdésében a pedagógusok, mindenekelőtt a piacképes szakma szerzését, a társadalomba való sikeres beilleszkedést tartották fontosnak.

„Nagyon nehéz a kérdés, mert maguk a speciális szakiskolák pályaválasztási lehetőségei is változnak – ami nem feltétlenül jó szerintem, hogy évről-évre változnak – olyan szempontból jó, hogy konkrétabbá válnak az utóbbi időben... 10 évvel ezelőtt rengeteg gyermeknek ajánlottak olyan szakmát, ami nem volt releváns a munkaerőpiacon.” (Gyógypedagógus, osztályfőnök, speciális általános iskola)

„Úgy lenne ideális, ha a védett keretek közül 4-5 év múlva kerülnének ki a munkaerőpiacra.” (Gyógypedagógus, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola)

Az elsődleges munkapiacra való beilleszkedés terén a munkahelyi, szociális környezet toleranciája szintén a feltételek között került említésre.

„Ha megfelelő módon állnak hozzá, ugyanúgy be tud illeszkedni, ha nem – ha van egy-két ember, aki úgymond „kikezdi” mindenért – akkor lehet, hogy valami védettség kellene”. (Osztályfőnök, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola, kis létszámú osztály)

Szóba került a szakmák megismerésének fontossága, amely a család funkciójának megváltozása (ld. 3.1.2. fejezet) miatt napjainkban háttérbe szorult, viszont a megkérdezettek hangsúlyozták az alapok megismerésének szükségességét és hiányát is.

„Hogy konkrétan egy-egy szakmánál mik az elvárások, mit csinálnak – nem is biztos, hogy pontosan tudják a gyerekek, hacsak nem a szülő szakmája, amit talán egy kicsit közelebbről ismernek.” (Osztályfőnök, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola, kis létszámú osztály)

A témával kapcsolatban több helyen felmerült a „régikorok” tankonyhája, iskolai gyakorló kertje, ahol a gyermekek technika óra, vagy fakultatív foglalkozások keretein belül meg tudtak ismerkedni a munkavégzés

alapjaival, és ezzel bepillantást nyerhettek a mindennapi munkavégzés örömeibe és nehézségeibe is (11. sz. ábra).

(Egy iskolakert alapítása) „...igazából nem ártana, mert sokszor már a falusi gyerek sem tudja, hogyan kell a gereblyét megfogni. Nem ártana, ha lenne gyakorlati tapasztalatuk, mert otthon is egyre kevésbé vonják be őket a munkába, nem ártana, hogyha valamilyen formában ezeket megismerhetnék.”
(Osztályfőnök, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola, kis létszámú osztály)

11. sz. ábra: Iskolakert

(cím tőlem, eredeti innen: <http://www.pozitivnap.hu/uploads/files/iskolakert.jpg>)

Az összes megkérdezett pedagógus egységes véleményen van abban a tekintetben, hogy – a fogyatékoság jellegétől és súlyosságától függően – a diákok nem feltétlenül tudják helyesen megítélni képességeiket, készségeiket.

„A legnagyobb probléma a pályaválasztással az, hogy senki nem próbálja velük megértetni azt, hogy ők ugyanúgy emberek, ugyanúgy joguk van mindenhez, de más elbánásban részesülnek. Ez a más elbánásmód, a különleges figyelem, amiben részesülnek, sem a szülők, sem a többségi pedagógusok részéről nem preferált, tehát ők úgy indulnak neki a pályaválasztásnak – minekután senki nem áll ott, mögöttük, és próbálják őket a helyes mederbe terelni – hogy nincsenek azzal tisztában, hogy például bizonyos iskolákat nem tudnak teljesíteni...” (Gyógypedagógus, tanulásban akadályozott gyermeket integráló általános iskola)

Tehát – amiben szintén megegyezett az összes válaszadó véleménye – akinek irreális célkitűzései vannak – lehetőség szerint – igyekeznek a kudarcoktól megóvni, a számára megfelelőbb útra „terelni”, és megértetni velük, hogy *„az irány jó, csak pl. ne állatorvos, hanem állatgondozó legyen.”* (Gyógypedagógus, osztályfőnök, speciális általános iskola)

A szakmák alaposabb megismerésének lehetősége szintén több problémát, de mindezek mellett számos ötletet felvetett.

„Jó lenne, ha a szülők bejönnének, és bemutatnák a foglalkozásokat. Ha egy osztályban csak a szülők fele szakmákat mutatna be, úgy gondolom, a döntés is sokkal egyszerűbb lenne.” (Gyógypedagógus, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola)

A döntés vonatkozásában a szülők szerepe, részvételük fontossága, valamint a pedagógussal való együttműködés jelentősége is felvetődött.

(A gyerekek) *„...a lehetőségekkel sincsenek mindig tisztában – inkább a szülő nincs vele tisztában. Nehezebben viselik a gyerek elhelyezkedési lehetőségeit...”* (Osztályfőnök, tanulásban akadályozott gyermeket integráló, kis létszámú osztály)

6.1.2. A rendelkezésre álló tananyagok, taneszközök, jó gyakorlatok az iskolában

A megkérdezett pedagógusok által végzett pályaválasztási előkészületekkel kapcsolatban elmondható, hogy a felkészítést – az iskola falai között – elsősorban a Technika, életvitel- és gyakorlat tantárgy, valamint osztályfőnöki órák keretein belül, ritkább esetben egyéb tantárgyakba (is) integrálva oldják meg. A tananyag hiányát minden interjúalany említette, a pályaválasztási előkészületekhez több helyen, a középiskolákból kapott prospektusokat, különféle tájékoztatókat használnak.

„Igazából oktatási eszközeink pályaválasztással kapcsolatosan nincsenek, egy-egy CD, vagy valami, amit az iskolák küldenek az iskolájukról – azok vannak. Jól működik - nem jól működik: egyáltalán nincsen, úgyhogy nem tud sehogy sem működni.” (Osztályfőnök, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola, kis létszámú osztály)

„Úgy gondolom, hogy ha az egész rendszert nézzük, és beleértem az összes gyereket, akkor nagyon fontos, hogy legyen egy pályaválasztási segédanyag, és lehetőségek.” (Gyógypedagógus, osztályfőnök, speciális általános iskola)

Munkaügyi központtól időszakosan kapnak segítséget (pl. látogatás a központba), de pályaválasztási tanácsadóval, pályaorientációs konzulenssel való konzultáció az integráló iskolákban évente egyszer, a pályaválasztási vásárokon tud megvalósulni. Ennek okán – nem csak a sajátos nevelési igényű, hanem a tipikus fejlődésű diákok esetében is – felmerült az iskolában tevékenykedő szakember szükségessége, aki csoportos, vagy szükség esetén egyéni foglalkozások, tanácsadás keretein belül tudna naprakész, korszerű információkat adni a tanulóknak.

„Egy pályaorientációs képzés nem csak a sajátos nevelési igényű gyerekeknek, hanem mindenkinek jó lenne... Ki tartsa meg? Igazából az lenne jó, ha minden iskolában lenne egy pályaorientációval foglalkozó szakember, vagy ha egy pedagógus ilyen irányba orientálódna, aki fel tudná mérni, hogy a gyerekek milyen képességei, készségei azok, amelyek előremutatóak, tehát hogy milyen szakmához lenne jó.” (Osztályfőnök, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola, kis létszámú osztály)

A megkérdezett integráló iskolákban, a pályaválasztási előkészületek esetében is integráltan oktatják a sajátos nevelési igényű diákat, azaz többségi társaival együtt látogat pályaválasztási vásárokra, ugyanazokban a beszélgetésekben vesz részt. Optimális esetben az osztályfőnök, vagy gyógypedagógus segíti a gyermek pályaorientációját.

„Külön számára nincs speciális pályaválasztási foglalkozás, ebben is integrálva van, osztályfőnöki órán, technika órán.” (Osztályfőnök, tanulásban akadályozott gyermeket integráló iskola, kis létszámú osztály)

A pedagógusok a pályaorientációs információk tantárgyakba való integrálását is lehetséges megoldásnak tartják.

„Amikor lehetőség van, mindig beszélgetünk az élet fontos dolgairól, és például az, hogy kinek mi a munkája, fontos dolog. Például, ha költőkről, írókról tanítok, kevés életrajzot tanítok, de hogy a polgári foglalkozása mi volt az adott írónak, költőnek, mindig megbeszéljük... Vagy ha az adott történelmi témakör adja magát, például az ipari forradalom, amelynél részletesen beszélünk a szakmákról. Tehát ilyen szempontból, igen, mindig előtérbe helyezem a pályaválasztást. De ez közvetett, tehát nyilván nem arról van szó, hogy minden nap a pályaválasztásról beszélünk.” (Gyógypedagógus, osztályfőnök, speciális általános iskola)

A speciális iskolában a gyermekeknek lehetőségük van referenciaiskolákban történő továbbtanulásra, ahonnan egykori pedagógusaik visszajelzést is kapnak a diákjuk haladásával, pályafutásával kapcsolatban.

Ugyanez a megkérdezett integráló iskolában nem jellemző, valamint az általános iskola elhagyása után utánkövetés sem történik.

6.2. A sajátos nevelési igényű diákok pályaválasztási előkészületei, saját elképzeléseik, tapasztalataik alapján

A pályaválasztás előtt álló – dolgozat készítéséig: 12-14 éves (2 fő nyolcadik osztályos, és 11 fő hetedikes) – integráltan (nagy és kis létszámú osztályban), valamint speciális iskolában oktatott diákokkal történt interjú készítéseket követően a következőket lehet összefoglalni.

A fiatalok körülbelül felének – kortól függetlenül – már konkrét elképzelései vannak a választandó szakmáról, a továbbtanulási intézményekről viszont még mindannyian kevés információval rendelkeznek. Ebben, valamint a konkrét döntésben mindannyian a családtagjaik (szülők, testvérek, nagyszülők), valamint az osztályfőnök segítségére számítanak. Négy fő említette, hogy a barátjával hasonló szakmát szeretne választani.

Az iskolai pályaválasztási tevékenységeket mindannyian fontosnak tartják, mindkét osztályfokon szóba került már, viszont csak a nyolcadikosok említették, hogy behatóbban foglalkoztak vele az oktatás során, osztályfőnöki órán.

„Osztályfőnöki órán mindig megkérdezi tanár bácsi, hogy minek szeretnétek tanulni, minek akartok menni, és mindenki megmondja, hogy minek szeretne, melyik iskolába.” (Nyolcadik osztályos, tanulásban akadályozott tanuló, integráló iskola, kis létszámú osztály)

A tananyagok, taneszközök kérdésében véleményük összecseng az oktatók által adott információkkal (6.1.2 fejezet), miszerint pályaorientációs tankönyv nem áll rendelkezésükre, tájékozódni a pályaválasztási vásárokon, valamint az osztályfőnök segítségével szoktak. A kíváncsi tananyag tekintetében viszont rengeteg ötlettel rendelkeztek (12. sz. ábra), valamint a megjelenését tekintve is határozott elképzelések hangzottak el:

„Ne legyen olyan nagyon tömény, legyen érdekes, ne legyen nagyon leíró, hogy ne vegye el a kedvet. Legyen benne szöveg, csak ne nagyon szakmai... Legyen kicsit lazább!” (Hetedik osztályos diák, speciális általános iskola)

Mit tartalmazna egy jó pályaorientációs tananyag?
√ viselkedés az állásinterjún
√ szakmaleírások
√ képek
√ CD melléklet (kisfilmekkel, internetes linkekkel)
√ csináljon kedvet a szakmákhoz
√ tartalmazza le a szakmák nehézségeit is
√ okos ötletek pályaválasztáshoz, munkavállaláshoz
√ önbizalom fejlesztés
√ olvasmány, kitöltendő űrlap (pályaalkalmassági)
√ "útkereső" típusú feladatok
√ lehetséges keresetek
√ stresszkezelés
√ cégalapítás
√ Híres, sikeres emberekkel készített interjúk

12. sz. ábra: A jó pályaorientációs tananyag tartalma (részlet a diákokkal készített interjúból)

A diákok mindegyike nagyon fontosnak tartotta a szakmák gyakorlatban való megtekintését (esetleg kipróbálását), amely nem csak a választást könnyítené meg, de egyben betekintést is nyújthatna a munka világába.

Az interjúkban részt vevő fiatalok magas hányada, kb. 80%-a meglepően magabiztosan nyilatkozott a pályaválasztást illetően:

„...azt választom, amit én szeretnék! Én döntöm el. Ez az én életem, nekem kell eldönteni.” (Hetedik osztályos diák, speciális általános iskola)

„...legyen szó arról is, hogy nem kell félni.” (Hetedik osztályos diák, speciális általános iskola)

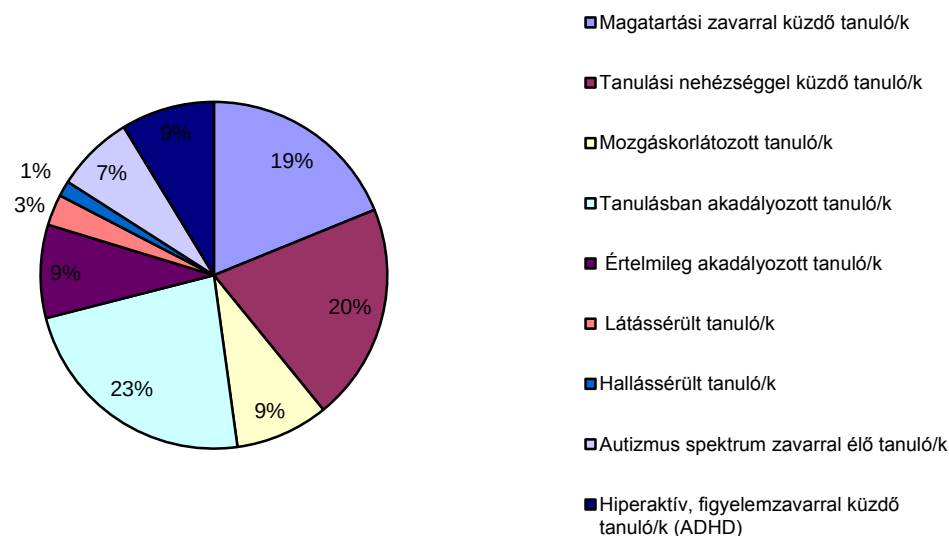
„Az sem mindegy, hogy milyen lesz a bizonyítványom...” (Hetedik osztályos diák, speciális általános iskola)

6.3. A kérdőívek eredményei

A kérdőívet a feldolgozás napjáig (2014. október 15.) elektronikus, vagy nyomtatott formában 23 fő töltötte ki.

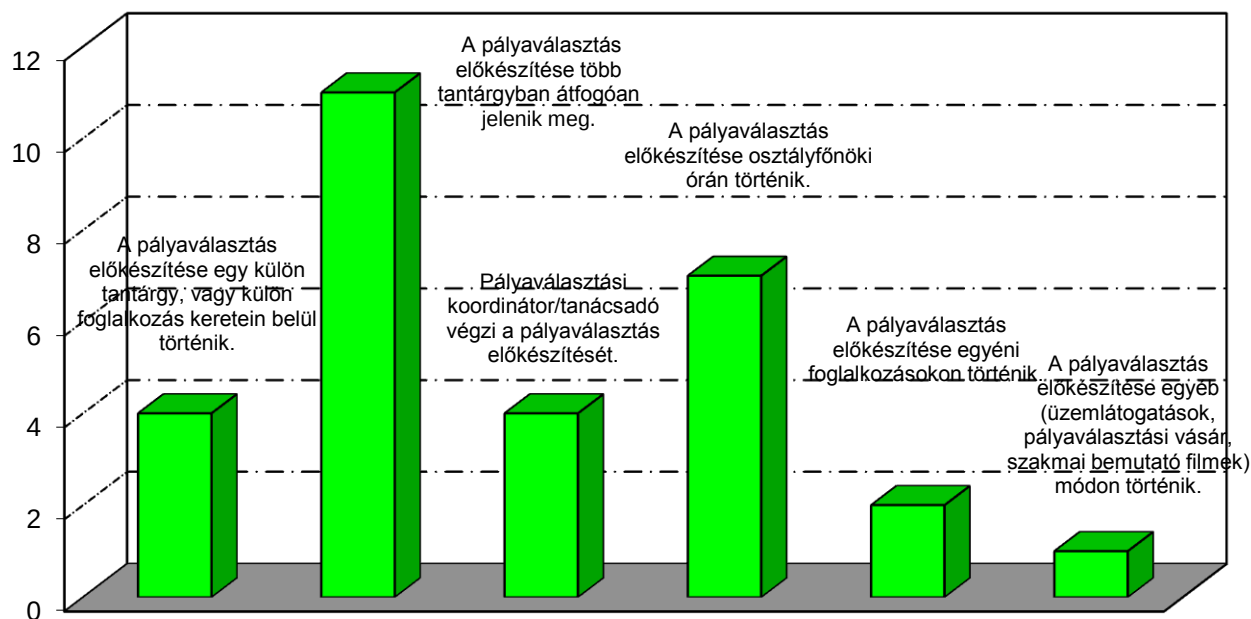
6.3.1. Iskolai feltételek, lehetőségek, jelen állapot

A megkérdezett intézményekben a következő arányban fordulnak elő a sajátos nevelési igényű diákok (13. sz. ábra).

13. sz. ábra: Különböző fogyatékoságok előfordulása a kérdőívet kitöltő személyek intézményeiben

Az iskolai pályaválasztás előkészítésénél többféle választ is bejelölhettek a pedagógusok, ennek megfelelően az intézményi pályaválasztás a megkérdezettek esetében a következő módon zajlanak (14. sz. ábra).

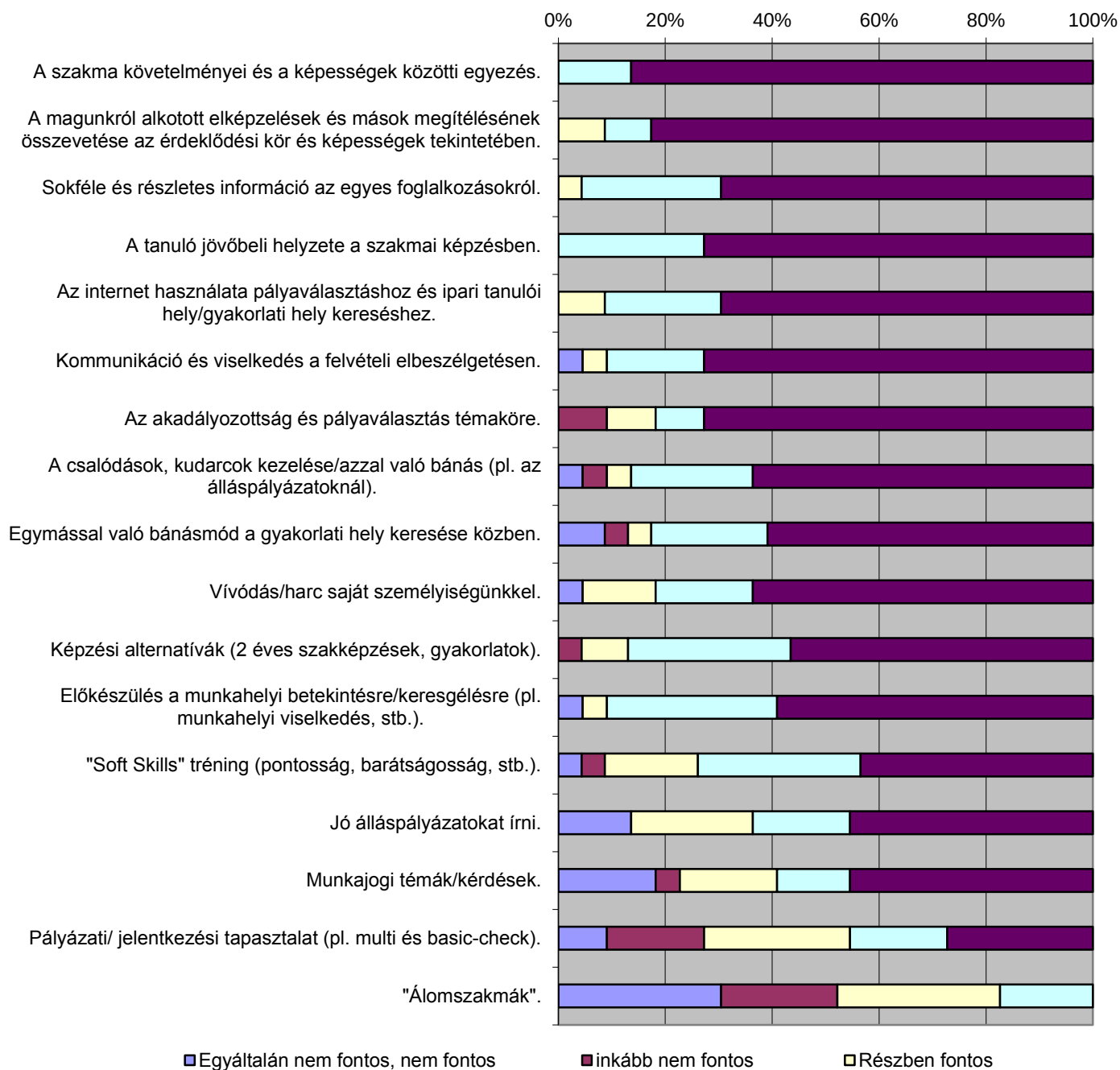

14. sz. ábra: A pályaválasztási folyamat intézményen belüli jellegzetességei

A megkérdezettek által adott információk (n=23) alapján kiderült, hogy 16 esetben nincs, 6 esetben viszont van kötelező koncepció a pályaválasztás előkészítésére. (Egy esetben nem érkezett válasz.)

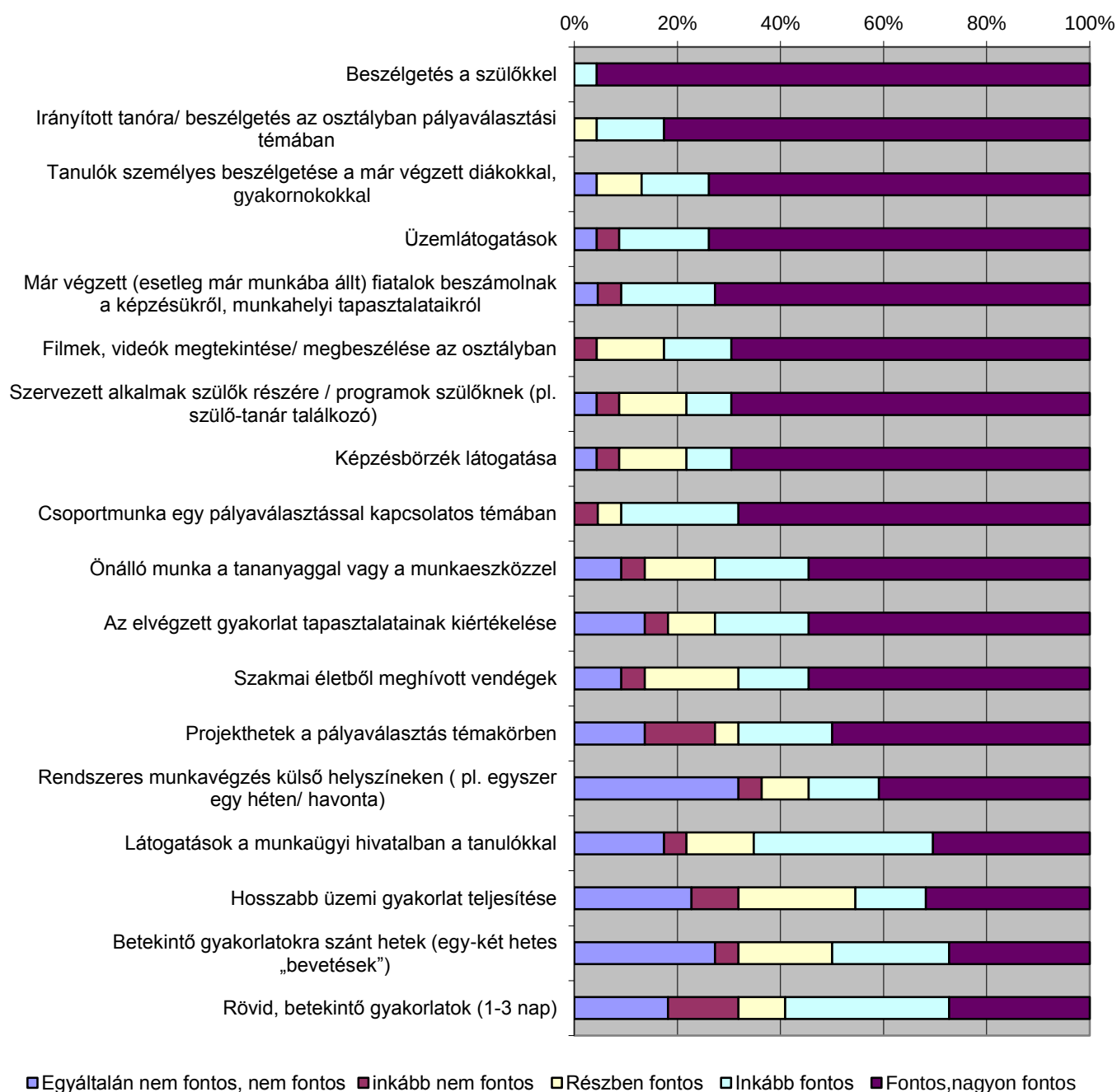
A heti pályaválasztásra előkészítő foglalkozások tartásával kapcsolatos kérdésre a megkérdezettek (n=23) közül 19 esetben érkezett válasz, amelyek kielemezése után megállapíthatjuk, hogy hetedik osztályban a pedagógusok 20 %-a (ebből 15% heti 1, 5%-a több mint hét alkalommal) igen, 80% pedig egyáltalán nem tart hetente pályaválasztást elősegítő oktatást. Az említett alkalmak mindegyike konkrétan a pályaválasztási előkészületek témájához tartozik, és nem kapcsolódik más tantárgyakhoz. Nyolcadik osztályban az oktatási alkalmak száma már növekvő tendenciát mutat, a pályaválasztáshoz kapcsolódóan már a válaszolók (n=19) 42%-a, ebből konkrétan a témához kapcsolódóan heti egy alkalommal 26%, heti kétszer 11%, hetente többször pedig 5% tart foglalkozásokat, 58% pedig változatlanul nem tart órát. Kilencedik osztályban (n=19) a válaszolók 63%-a nem tart órát, a többiek pedig hetente egyszer, és más tantárgyakban is megjelenik a pályaválasztási téma. Egyéb osztályfokon (nincs megjelölve), a megkérdezetteknek 53%-a tart hetente egyszer, vagy többször a témához kapcsolódó foglalkozást.

A jelen állapot feltérképezése folyamán kérdésként szerepelt bizonyos témáknak a pedagógus által tartott pályaválasztási előkészületek oktatásánál betöltött szerepe (15. sz. ábra). Az ábra alapján megállapíthatjuk, hogy a válaszolók (n=22-23) az egyén szakmai követelményekkel való összehasonlítását, egyeztetését, valamint az önmagáról, valamint mások által róla alkotott vélemények összevetését tartják, tehát mindenféleképpen a személy, reális önképének kialakulását gondolják legfontosabbnak. Az önismerettől néhány százalékkal lemaradva található a szakmák széles körű megismerése, a felvételi elbeszélgetés alatti viselkedés, a pályaaorientáció kapcsán előforduló internet használat, az akadályozottság és pályaválasztás összefüggései, valamint a tanuló jövőképének fontossága. A pedagógusok a pályaaorientációs folyamat során legkevésbé jelentősnek az „álomszakmák” témakörének megbeszélését tartják.

15. sz. ábra: Különböző témák jelentősége a pályaválasztási előkészületek esetében

Az iskolai aktivitásokról szóló kérdéscsoportban (16. sz. ábra) a kitöltők (n=22-23) arra adtak választ, hogy a pályaválasztási előkészületek során megvalósíthatónak gondolt tevékenységi körökön belül melyek azok, amelyeket ők is alkalmaznak a témához kapcsolódó oktatás során.

16. sz. ábra: A pályaválasztási előkészületekhez tartozó témák alkalmazása, értékelése

Mivel a kérdőív kitöltése során néhány személy azt a választ adta, hogy nem tart pályaválasztási előkészületekhez köthető oktatást, ezért ők feltételezhetően a megvalósíthatóságot, egy lehetséges és kívánatos folyamat tényezőiként pontozták az egyes tényezők fontosságát. Az ábrából kiderül, hogy a pedagógusok ma szülővel való kapcsolattartást tartják a legfontosabbnak (83%), majd a csoportmunkát (amely feltételezhetően az osztályfőnöki órákra vonatkozik). Legkevésbé a gyakorlat-, munkavégzést

alkalmazzák (viszont a kérdőívet kitöltők többsége általános iskolában dolgozik (ld. 5.4.1. fejezet), ahol a gyakorlatvégzés még nem jellemző (17. sz. ábra).

17. sz. ábra: Gyakorlatozó diákok (név tőlem, eredeti innen: <http://klapnagy.sulinet.hu/newSite/index.php> - Tamás Zoltán intézményvezető jóváhagyásával)

6.3.2. A pályaválasztási előkészületek során használt tananyagok, és azok értékelése

Ahogy a 6.1.2. fejezetből kiderült, az interjúkat adó pedagógusok (eddig: általános iskolában dolgozók) problémaként említették a pályaeorientációs tananyag hiányát. A kérdőívet viszont többféle osztályfokon tanító pedagógus kitöltötte, akik a tananyag tekintetében a következő információkat közölték.

Középfokú képzésben pályaeorientációs tankönyvet, továbbtanulási könyvet, pályaválasztás témában íródott információs füzeteket, tesztek, filmeket, szakmaleírásokat, pályaeérdeklődés kérdőívet, valamint internetes weboldalakot (Nemzeti Pályaeorientációs Portál, www.palyanet.hu, www.nive.hu stb.) használnak.

Alapfokú képzésben továbbtanulási tájékoztatóval, videofilmekkel, képcsomagokkal, szituációs játékokkal, intézmények tájékoztatójával, pályaválasztási kiállítások tájékoztató füzeteivel, önéletrajz mintákkal, személyiségtesztekkel, játékos feladatokkal, az Útmutató c. kiadvánnyal, a kompetencia alapú programcsomaggal (Életpályaeépítés „C”, 7-8. osztály) valamint internetes portálokkal, IKT alkalmazással és pályaválasztási vásárok, üzemek látogatásával, előadók hívásával készülnek a diákok a pályaválasztásra. Ezeken kívül említésre került még a „TÁMOP 2.2.7” – „Út a szakmaválasztáshoz” című program, valamint az ezzel kapcsolatos tapasztalatcserén való részvétel, EÁT (Egyéni Átvezetési Terv), valamint a Híd I-II.

programokkal kapcsolatos megbeszélések. Egy fő a saját maga által kitalált, egyes szakmák jellegzetes munkafolyamataiból, valamint állásinterjúkat szimuláló szituációs játékokat alkalmazza, valamint igyekszik a tanulókat tapasztalás útján megismertetni az egyes szakmákkal.

Egy fő pedagógiai szakszolgálati munkatárs is kitöltötte a kérdőívet, aki a diákoknak érdeklődésvizsgáló, foglalkozási kérdőívekkel, személyiségtesztekkel segít a megfelelő felkészülésben.

Mivel Svájcban a pályaválasztási előkészületek témában igen sok tananyag áll a tanulók rendelkezésére (ld. Medienverzeichnis 14/15, SDBB Verlag, www.sdbb.chh) ők az abból (előzetes felmérés alapján) kiválasztott, legnépszerűbb kiadványokkal kapcsolatosan végeztek felmérést. Hazai viszonylatban viszont mindeddig az 5.1-es fejezetben feltüntetett tananyagokat találtam, ezért a kérdőív magyarországi változatában a könyvek, munkafüzetek felsorolása, választhatóvá tétele helyett, a kérdést nyitottan hagytam, így bármilyen taneszközt értékelhettek a válaszolók. Ebből kifolyólag, eddig összesen két esetben került említésre pályaorientációs tankönyv, amely közül az egyik a Műszaki Kiadó kiadványa (Fenesi Ferencné – Gáspár László: Pályaorientáció 9.(2007, Műszaki Kiadó), amely kifejezetten sajátos nevelési igényű diákok részére készült, és a válaszoló speciális szakiskolában tanító pedagógus szerint minden tekintetben (nagy segítséget nyújt, megfelelő az osztály tanulóinak, jól érthetően van megfogalmazva, sokféle segítő ábrát tartalmaz, jó szerkezetű, minden szükséges anyagot tartalmaz, a fiatalok érdeklődését felkeltette, összességében megkönnyíti a pályaválasztási előkészületeket) megfelelő, viszont a heti egy óra nem elég a tankönyv teljes körű feldolgozására. Egy kiadványt viszont a kérdőívben, tanulásban akadályozott diákok számára nehezen feldolgozhatónak, bonyolult nyelvezetűnek ítélték meg, amely hosszas magyarázatra szorul a tanulók felkészítésekor. A kapott válaszokból sajnos nem derül ki, hogy melyik tankönyvre gondoltak, így feltételezésekbe sem szeretnék bocsátkozni.

A pályaorientációhoz saját készítésű anyag felhasználása is lehetséges. Az erre vonatkozó kérdésre, amely szerint saját készítésű, vagy már meglévő anyagot használ-e a pedagógus, a következő válaszokat kaptam (n=21): kizárólag már meglévő tan/munkaeszközzel 10 fő, meglévő, valamint saját fejlesztésű, illetve személyre szabott anyaggal/eszközzel 7 fő (a saját fejlesztések okára a 18. sz. ábra ad választ), kizárólag saját fejlesztésű, illetve személyre szabott anyaggal/eszközzel 1 fő dolgozik. Ezen kívül egy fő jelezte, hogy a saját tananyaguk kifejlesztése folyamatban van, valamint két válaszoló nem használ semmilyen tananyagot/taneszközt.

Miért fejlesztett saját tananyagot/eszközt?
"A használt öndefiníciós kérdőívek többsége elavult, nem értik a gyerekek, már nem használt fogalmak szerepelnek benne...."
"Az adott tanulócsoport érdeklődésének megfelelően állítottam össze."
"Könnyen érthető gyerekek értelmi képességeinek megfelelően."
"Saját készítésű habilitációs terv (heti két tanórára), melyet igyekeztem minél használhatóbbá tenni e témában."
"Az általam használt órai anyag szinte minden esetben megváltozik. Mindég próbálok kapcsolódni a mindennapi életben elhangzó információkra. Országos és helyi hírek, balesetek, pozitív és negatív események, amelyek érintik a munka világát. Más tárgyak tanítása során kitérek a különböző szakmacsoportokra és azok sajátosságaira. Gondolok itt a munkavállalói ismeretek modulra, szakmai alapozóra."
"Elsősorban ppt-t készítek, sok képpel kiegészítve, hogy jobban segítsem a megértést."
"Pályaorientációs helyi tanterv kialakítása: személyiségfejlesztés, önismeret, képzési- és szakmakínálat, munkaerőpiaci lehetőségek, igények, munkavállalói ismeretek."

18. sz. ábra: Saját tananyag, taneszköz készítésének oka

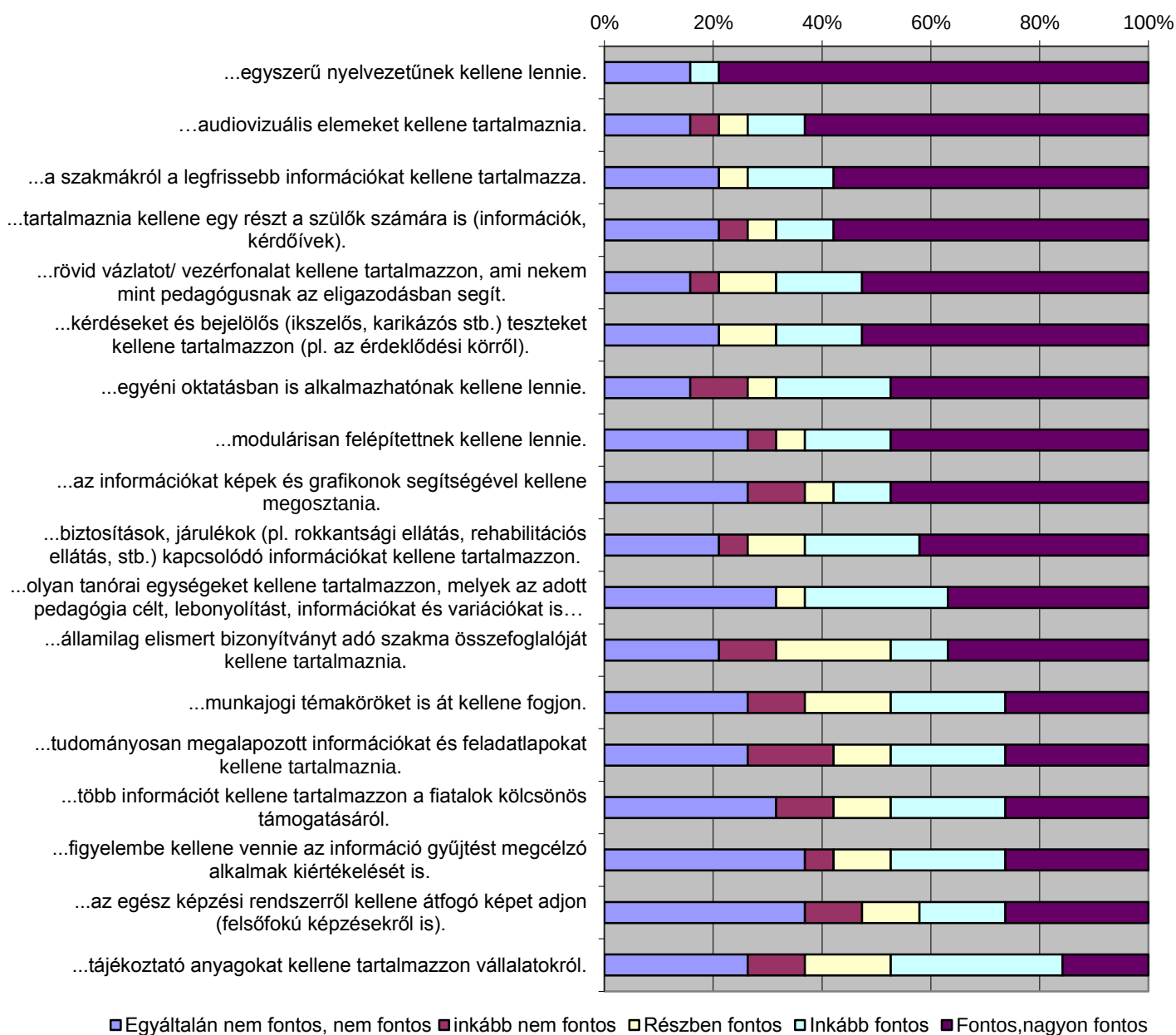
A kérdésre, amely szerint szükség lenne-e új tan- és munkaeszközre a pályaválasztás oktatásához, a 21 válaszoló közül nyolcan feleltek igennel, heten nemmel, hatan pedig talánnal. A kérdésre, mely szerint vajon mely tanulói csoportnak lenne szüksége új taneszközre, a következő válaszok érkeztek (19. sz. ábra).

Kiknek lenne szüksége új tan- és munkaeszközre a pályaválasztás oktatásához?
"Az általános iskolás korosztálynak, az SNI tanulóknak és a gimnazistáknak."
"Értelmileg akadályozottak és autista tanulók részére."
"A tanulásban akadályozott 8. osztályosok, a 9. előkészítő osztály és a 9. és 10. szakképző osztályok számára is szükséges lenne."
"A felső tagozaton önismereti és gyakorlati jellegű tapasztalatszerzésre."
"Szerintem a pályaválasztási kör teljes egészére ki kellene terjeszteni."

19. sz. ábra: Új tan- és munkaeszköz lehetséges célcsoportjai

S hogy milyennek kellene lennie egy jó pályaorientációs tananyagnak? Az alábbi ábrából kiderül (20. sz. ábra). A válaszoló pedagógusok (n=19) mindenekelőtt az egyszerű nyelvezetet, audiovizuális elemeket, legfrissebb, szakmákról szóló információkat tartják legfontosabbnak, valamint 58% gondolja úgy, hogy a tananyagnak a kifejezetten szülők számára is kellene információt szolgáltatnia.

A jó tananyagnak...

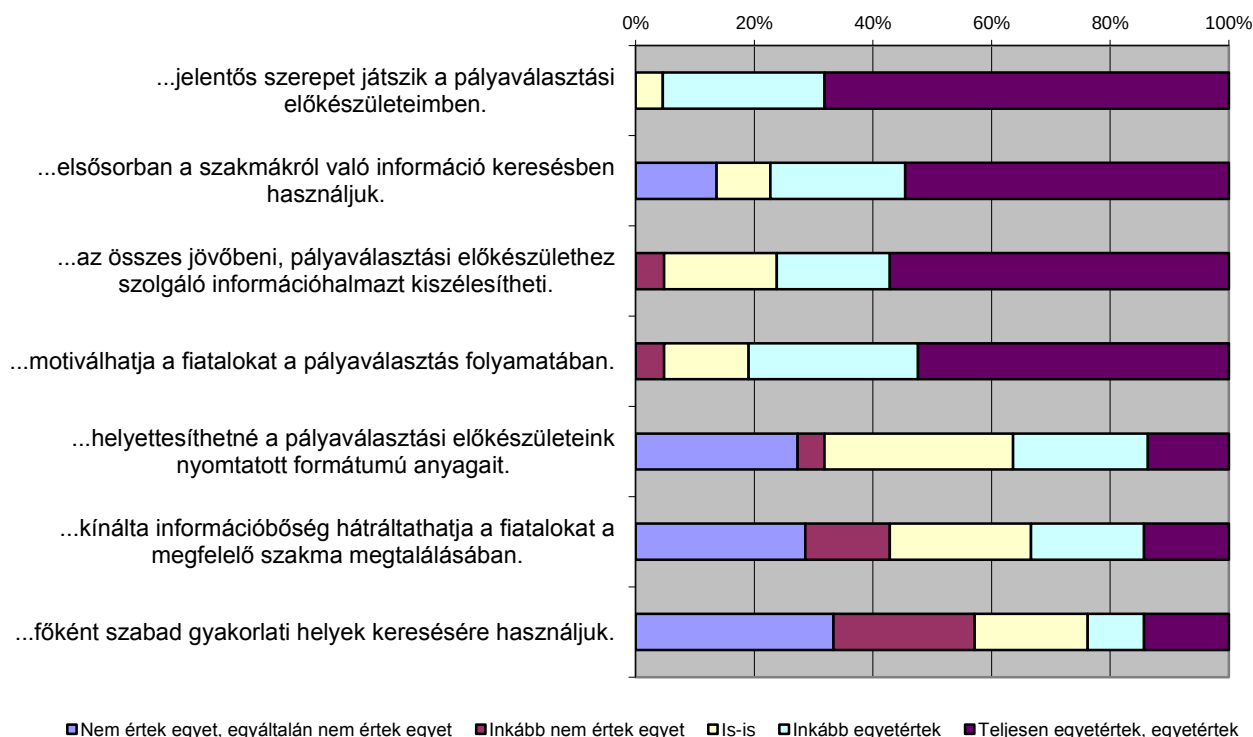

20. sz. ábra: A jó, pályaválasztást előkészítő tananyag tulajdonságai

Mivel a megkérdezettek a pályaválasztási előkészületek során nagy számban hívják segítségül az internetet (ld. 21. sz. ábra), arra a kérdésre is választ kerestem, hogy mely, témával kapcsolatos oldalakat böngészik, és milyen szerepet játszik a világháló a diákok felkészítésében. A felmérés során az kiderült, hogy a pedagógusok, a négy felsorolt pályaválasztási weboldal (www.fovpi.hu, www.felvi.hu, <http://eletpalya.munka.hu/>, <http://eduline.hu>, <http://www.palyanet.hu/>) a www.felvi.hu, valamint a

<http://eduline.hu> oldalakat ismerik és használják, amíg a www.fovpi.hu, <http://eletpalya.munka.hu/> és <http://www.palyanet.hu/> oldalakat a megkérdezettek több, mint fele nem ismeri és nem is használja. Az internet, pályaválasztást segítő folyamatáról a következő ábra szolgáltat információt (21. sz. ábra).

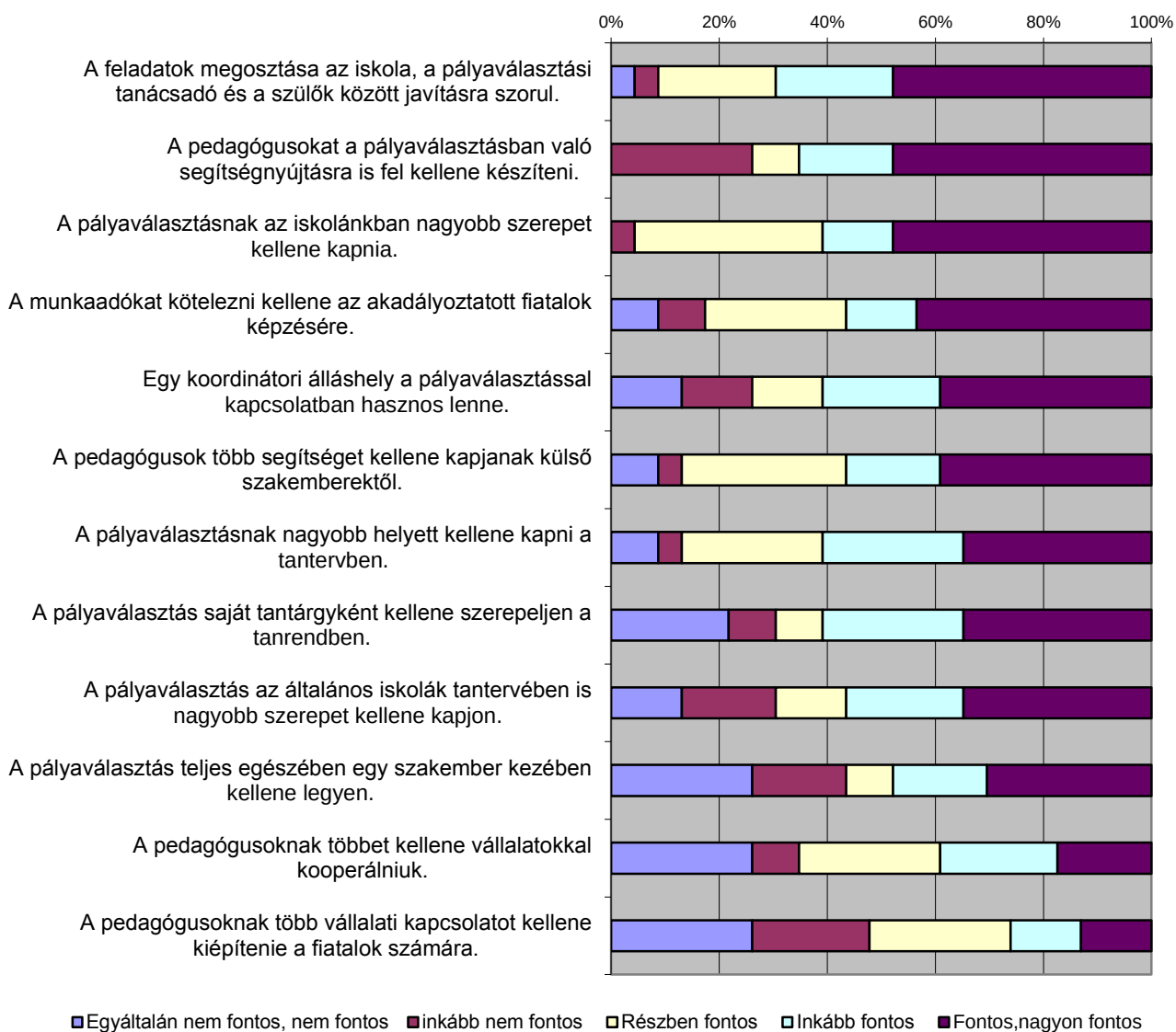
Az internet...

21. sz. ábra: Az internet szerepe a pályaválasztás folyamatában

Az internet a 21. sz. ábra szerint jelen pillanatban is komoly szerepet játszik a pályaválasztási előkészületek folyamán, és nem csak információ keresés terén, hanem a fiatalok motiválásában is, viszont a nyomtatott formátumú anyagot a válaszolók (n=21-22) véleménye szerint még nem feltétlenül tudná helyettesíteni.

A kérdőív utolsó kérdésében szereplő kijelentések pályaválasztási folyamatban betöltött fontosságára, a folyamatban részt vevő szereplők jelenlétének kívánatosságára, szerepeik letisztázására, a kérdőívet kitöltők a következőképpen válaszoltak (22. sz. ábra).

22. sz. ábra: Pályaválasztási előkészületek hiányosságai, szükségletek felmérése

Megállapíthatjuk, hogy a pedagógusok (n=23) a legfontosabbnak a pályaválasztási folyamat hangsúlyosabbá tételét tartják, felkészítésüket a segítségnyújtásra, valamint a feladatok megosztásának javítását a pályaválasztási tanácsadó, szülők és iskola között. Nagy számban tartják fontosnak továbbá az akadályoztatott fiatalok munkaadók általi képzését, a pedagógusok és a vállalatok együttműködését viszont kevésbé.

7. Összegzés

A kutatás eddigi eredményei alapján megállapítható, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók pályaeorientációs folyamata, valamint pályaválasztása (még ha nem is az egész folyamat során, hanem csak bizonyos szakaszaiban) valóban több segítséget és körütekintőbb támogatást igényel, viszont annak körülményesebb voltára nem kaptunk egyértelmű választ. Az interjúk és kérdőívek, valamint a feldolgozott szakirodalmak alapján viszont megállapítható, hogy ha körülményesebbnek is gondoljuk a folyamatot, azt valószínűsíthetően többnyire az érintettek (gyermekek, szülők, pedagógusok, stb.) rendelkezésére álló információk elégtelen mennyisége, minősége, aktualitása, valamint a témában jártas, speciálisan képzett segítő szakemberek, és szolgáltatások hiánya okozza. A vágyott szakma elsajátításában a képző intézmények száma, földrajzi elhelyezkedése, valamint a különleges nevelési igényből adódó szülői aggodalom is akadályként jelenhet meg, ezen tényezők viszont nem csak a sajátos nevelési igényű, hanem a tipikusan fejlődő gyermekek esetében is gátat jelenthetnek az elérhető képzések tekintetében.

A jelenleg rendelkezésre álló tananyagok tekintetében az első vizsgálatok alapján megállapíthatjuk, hogy a speciális szakiskolai oktatásban létezik pályaeorientációs tananyag, amelyet valószínűsíthetően nem minden érintett ismer és használ, viszont a kérdőíves megkérdezésben tett említések alapján, vagy a tankönyv, vagy a feldolgozására szánt időkeret módosításra szorul. Az alapfokú oktatási intézményekben az osztályfőnökök feladataként került említésre a pályaeorientáció (valamint az intézmények interjúkra való felkérésekor, a téma ismeretében – egy integráló iskola kivételével –, mindenhol az osztályfőnökök kívántak részt venni a kutatásban), akik szintén megerősítették ezt. A tananyag (valamint a tantervi koncepció és időkeret) hiányát mindannyian említették, és problémának tartották nem csak a sajátos nevelési igényű, de tipikusan fejlődő társaik esetében is.

A kutatás első szakaszának eredményei figyelembevételével, a vizsgálat tovább folytatódik, és reményeim szerint (szélesebb körű rendelkezésre állás esetén), várhatóan 2015. tavaszán a svájci kutatási eredményekkel való összehasonlítás is lehetővé válik.

Ispánk, 2014. október 18.

8. Irodalomjegyzék

110/2012. (VI. 4.) Korm. Rendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
Letöltés helye: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200110.KORéshift=0 , letöltés ideje: 2014-10-02)

2011. évi CXCV. Törvény a nemzeti köznevelésről. Letöltés helye: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TVéscelpara=#xcelparam , letöltés ideje: 2014-10-02)

2011. évi CLXXXVII. Törvény a szakképzésről. Letöltés helye: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100187.TVéscelpara=#xcelparam , letöltés ideje: 2014-10-02)

Bánfalvy Cs. (2000). Fogyatékosság és szociális hátrány. in Illyés S. (szerk.) *Gyógypedagógiai alapismeretek* (p. 82-115). Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar.

Bartus G.. (szerk.). (2013). *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2013*. Budapest: Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács.

Bárdossy I. (2011). *Lehetséges kérdések és válaszok a curriculumfejlesztéshez* - Letöltés helye: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/curriculum/v_4_2_a_tananyag.html

Berde É., Lannert J., Sumné Galambos M., Szenes Gy. és Szilágyi K. (szakmai bizottság) (2006). *Életpálya-építés kompetenciaterület (CD Mellélet)*. Budapest: sulíNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Csiszár A. és Dancsó É. (2012). *Életvitel és gyakorlati ismeretek 7-8*. Budapest: School Kiadó.

Egloff, E. és Jungo, D. (2009). *Berufswahltagbuch*. Schweiz: Schulverlag plus AG..

Európai Bizottság (2011). *Az Európa 2020 Stratégia célkitűzései*. Letöltés helye: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/targets_hu.pdf

Az EU 2020 Stratégia és a fogyatékos emberek számára hozzáférhető szakiskolai innovációk Magyarországon - Letöltés helye: <http://www.fszk.hu/fszk/sajtoszoba/Az-EU-2020-Strategia.pdf>

Gyurina É., Kovács A., Kun Zs., és Dr. Perlusz A. (2012). *Ráhangelés*. Budapest: Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft.

Fenesi G., Gáspár L. (2007). *Pályaorientáció 9.* (3. kiadás). Budapest: Műszaki Kiadó.

Illyés Gy., Illyés S., Jankovich L., és Lányi M. (1978). *Gyógypedagógiai pszichológia*. (3. kiadás). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai. Letöltés helye: www.ksh.hu

Lakatos M. és Tausz K. (2009). *Fogyatékoságügyi statisztikák*. Szöveggyűjtemény. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar – Letöltés helye: http://e-oktatas.barczi.hu/extra/tudasbazis/szoveggy/szgy_stat.pdf

Lannert J. (2009). *A tanulási életút tanácsadás és versenyképesség* - Letöltés helye: <http://www.ofi.hu/tudastar/2-tanulasi-eletut/tanulasi-eletut>

Mihály I. (2009). *A pályaválasztási tanácsadás gyakorlata az Európai Unióban* – Letöltés helye: <http://www.ofi.hu/tudastar/mihaly-ildiko-090617-3#32>

Schellenberg C., és Hofmann C. (2013). *Fit für die Berufslehre!* Forschungsbericht zur Berufswahlvorbereitung an der Schule bei Jugendlichen mit besonderem Förderbedarf. Bern: Stiftung Schweizer Zentrum für Heil- und Sonderpädagogik.

Soriano, V. (szerk.). (2005). *Egyéni átvezetési tervek*. Az iskolából a munka világába való átmenet támogatása. Európai Ügynökség a Sajátos Nevelési Igényű Tanulók Oktatásának Fejlesztéséért – Letöltés helye: http://www.european-agency.org/sites/default/files/individual-transition-plans_itp_hu.pdf

TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, (2013) *A pályaaorientációs alapismeretek*. Budapest: Nemzeti Munkaügyi Hivatal.

Tókos K., (2005). A serdülőkori önismeret az elméleti és empirikus kutatások tükrében – pedagógiai megközelítésben. *Új pedagógiai szemle*, 55. évf. 10. sz. 42-60. letöltés helye: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00096/2005-10-ta-Tokos-Serdulokori.html>

Völgyesy, P., (1976). *A pályaválasztási döntés előkészítése*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Zachár László (1999). *Pályaaorientáció 15-18 évesek számára*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.

9. Ábrajegyzék

1. sz. ábra: Az Európa 2020 stratégia célkitűzései (TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály, 2013)	5
2. sz. ábra: Átmenet az iskolából a munka világába (Cím tőlem, eredeti innen: Soriano, V. (szerk.). (2005). Egyéni átvezetési tervek).	10
3. sz. ábra: „Kompetencia fejlesztés” (cím tőlem, eredeti innen: Soriano, V. (szerk.). (2005). Egyéni átvezetési tervek).....	16
4. sz. ábra: Életvitel és gyakorlati ismeretek 7-8. tankönyv (Csiszár és Dancsó, 2012).	17
5. sz. ábra: Pályaorientáció 9. (Fenesi és Gáspár, 2007).	18
6. sz. ábra: Pályaorientáció 15-18 évesek számára (Zachár, 1999).	18
7. sz. ábra: Az interjúban részt vevők (az adatfeldolgozás kezdetéig).	20
8. sz. ábra: A kérdőívek kitöltők végzettségei (egy kitöltő több választ is bejelölhetett).	21
9. sz. ábra: A pályaválasztásért felelős személy a kérdőívet kitöltők intézményeiben (egy kitöltő több választ is bejelölhetett).....	22
10. sz. ábra: A pályaválasztáshoz vezető öt lépés (Egloff és Jungo, 2009 id. Schellenberg és Hofmann (2013) 23	
11. sz. ábra: Iskolakert.....	26
12. sz. ábra: A jó pályaorientációs tananyag tartalma (részlet a diákokkal készített interjúkból).....	30
13. sz. ábra: Különböző fogyatékoságok előfordulása a kérdőívet kitöltő személyek intézményeiben.....	31
14. sz. ábra: A pályaválasztási folyamat intézményen belüli jellegzetességei	31
15. sz. ábra: Különböző témák jelentősége a pályaválasztási előkészületek esetében.....	33
16. sz. ábra: A pályaválasztási előkészületekhez tartozó témák alkalmazása, értékelése	34
17. sz. ábra: Gyakorlatozó diákok (név tőlem, eredeti innen: http://klapka.sulinet.hu/newSite/index.php - Tamás Zoltán intézményvezető jóváhagyásával)	35
18. sz. ábra: Saját tananyag, taneszköz készítésének oka	37
19. sz. ábra: Új tan- és munkaeszköz lehetséges célcsoportjai	37
20. sz. ábra: A jó, pályaválasztást előkészítő tananyag tulajdonságai.....	38
21. sz. ábra: Az internet szerepe a pályaválasztás folyamatában	39
22. sz. ábra: Pályaválasztási előkészületek hiányosságai, szükségletek felmérése.....	40